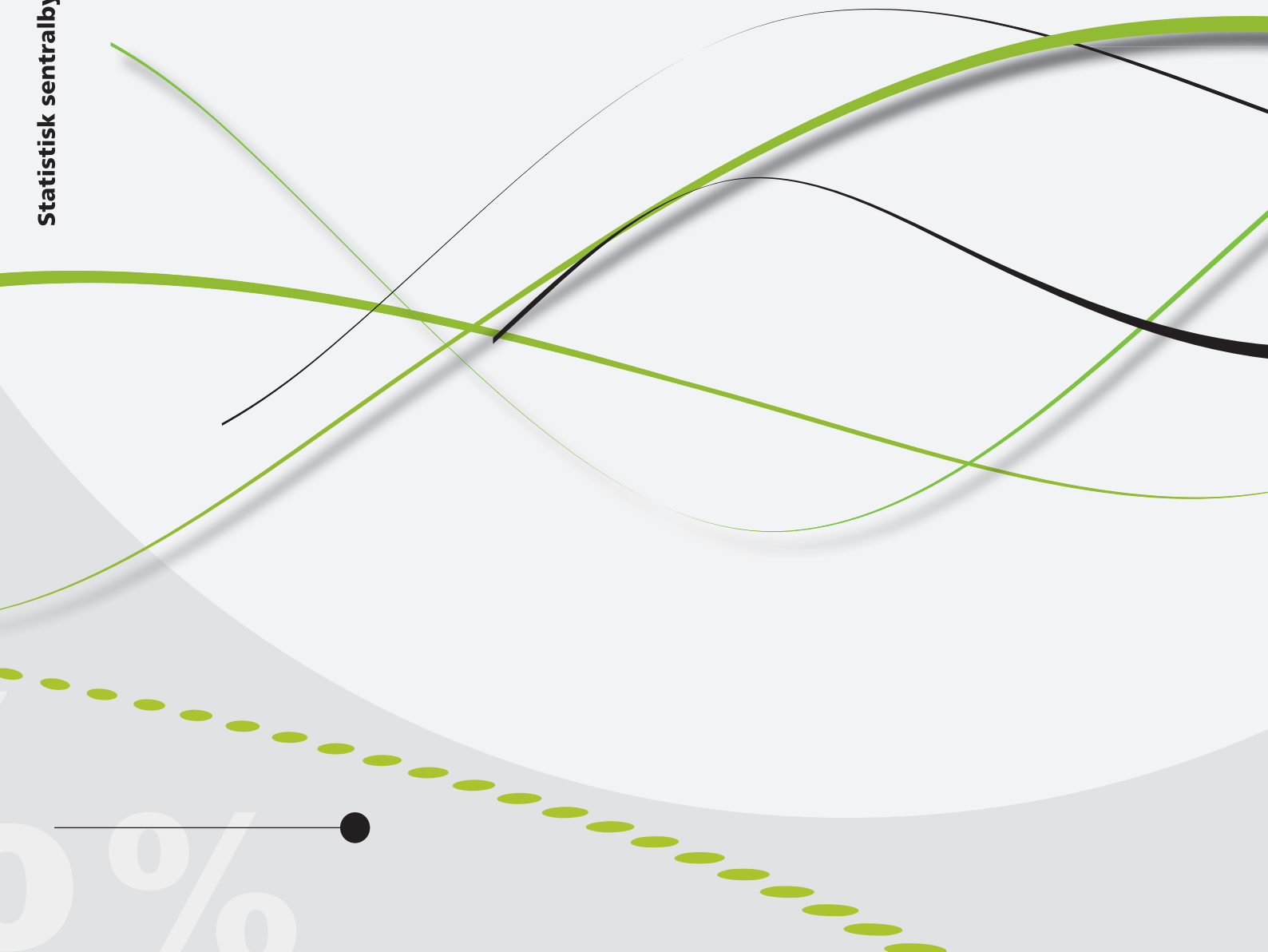

*Torbjørn Eika, Håvard Hungnes og
Lasse Sigbjørn Stambøl*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal

Prognoser basert på Konjunkturtendensene fra
desember 2014

*Torbjørn Eika, Håvard Hungnes og
Lasse Sigbjørn Stambøl*

Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal

Prognoser basert på Konjunkturtendensene fra
desember 2014

Rapporter I denne serien publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

	Standardtegn i tabeller	Symbol
© Statistisk sentralbyrå	Tall kan ikke forekomme	.
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Oppgave mangler	..
Publisert februar 2015	Oppgave mangler foreløpig	...
	Tall kan ikke offentliggjøres	:
	Null	-
ISBN 978-82-537-9110-4 (trykt)	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
ISBN 978-82-537-9111-1 (elektronisk)	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
ISSN 0806-2056	Foreløpig tall	*
	Brudd i den loddrette serien	—
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Brudd i den vannrette serien	
	Desimaltegn	,

Forord

Rapporten gir en oversikt over hovedtrekkene i status og kortsiktige perspektiver for norsk økonomi på nasjonalt nivå, og noe mer detaljert oversikt over status og kortsiktige perspektiver for befolkning og økonomisk utvikling i Møre og Romsdal.

Tallmaterialet som er lagt til grunn for de regionale beregningene i rapporten er basert på Statistisk sentralbyrås Konjunkturtendensene for norsk økonomi publisert 4. desember 2014 i Økonomiske analyser nr. 6/2014. I en egen boks ser vi på enkelte forhold av betydning for utviklingen framover som ikke har utviklet seg i tråd med prognosene fra 4. desember 2014. Kvartalsvise nasjonalregnskapstall som ble publisert 11. februar 2015 er innarbeidet i teksten.

De regionale beregningene er foretatt med Statistisk sentralbyrås regionale modell for arbeidsmarked og demografi, REGARD. Situasjonsbeskrivelsen for Møre og Romsdal baserer seg i tillegg på nasjonal og regional statistikk. I en egen boks har vi også beregnet virkninger av en lavere oljepris på sysselsettingen i Møre og Romsdal basert på en tidligere analyse gjort med fokus på den nasjonale økonomien.

En kort beskrivelse av modellverktøyet som er benyttet på nasjonalt og regionalt nivå er gitt i eget vedlegg til rapporten.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen <http://www.ssb.no/publikasjoner>.

Prosjektet er finansiert av Sparebanken Møre.

Kontaktinformasjon for nasjonale makroanalyser: Torbjørn Eika tlf. 21 09 48 07 og Håvard Hungnes, tlf. 21 09 48 18. Kontaktinformasjon for detaljerte nærings- og regionalanalyser: Lasse Sigbjørn Stambøl, tlf. 21 09 45 05

Statistisk sentralbyrå, 23. februar 2015.

Torbjørn Hægeland

Sammendrag

De økonomiske utsiktene i Møre og Romsdal er, som i landet for øvrig, preget av at Norge kommer inne i en periode med svakere vekst etter at oljeprisen falt dramatisk gjennom andre halvdel av 2014 og inn i 2015. Etter nærmere fire år med en oljepris på over 100 dollar fatet, falt den ned mot 45 dollar i første halvdel av januar 2015, før den snudde og kom litt over 60 dollar midt i februar 2015. Lavere oljepris gir lavere aktivitet på norsk sokkel, noe som har ringvirkninger for fastlandsøkonomien med svakere sysselsettingsutvikling, økt arbeidsledighet og lavere reallønnsvekst.

Internasjonalt er konjunktorene fortsatt svake i mange land, og etterdønningene av finanskrisen og statsfinansielle problemer er fortsatt merkbare. Det er imidlertid tendenser til noe bedre utvikling hos noen av våre handelspartnere, især Storbritannia og USA, samtidig som man kan forvente at konjunkturutsiktene internasjonalt kan bedre seg noe som følge av fallet i oljeprisen. Veksten i norske eksportmarkeder økte noe i fjor og ventes i 2015 også å holde seg over den lave veksten i 2011 og 2012. I 2016 og 2017 ventes veksten internasjonalt å ta seg ytterligere litt opp.

Oljeprisfallet bidrar til å svekke verdien av norske kroner i forhold til andre valutaer. Svakere krone trekker isolert sett husholdningenes kjøpekraft ned, som følge av høyere priser, mens oljeprisnedgangen i seg selv trekker i motsatt retning. Det noe svakere vekstbildet vi ser for oss i 2015 drives mye av fallende oljeinvesteringer og lavere konsumvekst. En svekket krone vil imidlertid styrke norsk kostnadmessig konkurransevne og gi impulser til høyere vekst innenfor konkurranseutsatte næringer både blant eksportørene og for de som produserer for hjemmemarkedet. Lavere renter vil virke positivt på innenlandsk etterspørsel.

Vi regner med at arbeidsstyrken øker noe mer enn sysselsettingen inneværende år og neste år, slik at arbeidsledigheten går noe opp. En svakere konjunktursituasjon gjør at befolkningsveksten forventes å reduseres noe gjennom litt lavere innvandring og noe økt utvandring sammenliknet med hva som ellers ville ha vært tilfelle. Økningen i arbeidsledigheten vil dempes av dette og at også enkelte bosatte trekker seg ut av arbeidsmarkedet når jobbmulighetene reduseres.

Etter en klar produksjonsvekst i primærnæringene i fjor, ventes det små endringer i produksjonen i år. Industriproduksjonen for landet som helhet ventes å gå litt ned i år, så også i Møre og Romsdal, mens produksjonsutviklingen i bygge- og anleggsvirksomhet fortsatt ventes å bli positiv. Produksjonen i markedsrettet tjenesteyting ventes å gå svakt opp, men klart mindre enn i fjor, mens produksjonen i offentlig forvaltning øker omtrent på linje med i fjor.

Møre og Romsdal hadde oppgang i sysselsettingen i 2014, med økt sysselsetting i alle hovednæringene bestående av primærnæringene, industri, bygge- og anleggsvirksomhet og markedsorientert og offentlig tjenesteyting. Anslagene viser en svak sysselsettingsvekst i år, målt som årsgjennomsnitt, og klart svakere enn i fjor. Det ventes nedgang i industrisysselsettingen mens offentlig tjenesteyting bidrar mest til veksten.

Sysselsettingsveksten i Møre og Romsdal ventes å bli svak, men positiv, også til neste år, med forventet oppgang omtrent som anslått for landet som helhet. Det ventes små endringer i sysselsettingen i primærnæringene og industrien, mens det ventes positiv utvikling i bygge- og anleggsvirksomhet og offentlig tjenesteyting.

Folketallet i Møre og Romsdal gikk klart opp i 2013, om enn ikke så mye som i rekordåret 2012. Tall for de tre første kvartalene av 2014 viser fortsatt klar økning i folketallet. Dette har sammenheng med et positivt fødselsoverskudd, at over-skuddet i nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg oppe, samtidig som

nettoutflyttingen til andre regioner i Norge er noe lavere enn i året før. Veksten i folketallet ventes å fortsette, men med noe dempet vekst i nettoinnvandringen. Det samme gjør antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingen indikerer en økning i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal både i år og til neste år, men fortsatt vil ledigheten i fylket være lavere enn på landsbasis.

Abstract

The economic outlook in Møre og Romsdal is, like in the nation generally, characterized by Norway entering a period of slower growth after the oil prices fell dramatically during the second half of 2014 and into 2015. After nearly four years with an oil price above USD 100 a barrel, it fell toward USD 45 in the first half of January 2015, before it turned, and rose to a little over USD 60 in mid-February 2015. Lower oil prices are associated with lower activity on the Norwegian continental shelf, which has repercussions for the mainland economy with weaker employment trends, higher unemployment and lower growth in real wages.

International developments are still weak in many countries, and the aftermath of the financial crisis and sovereign debt problems are still noticeable. However, there are tendencies toward somewhat better development for some of our trading partners, especially the United Kingdom and the United States, and one would expect that economic prospects internationally may improve slightly as a result of the fall in oil prices. The growth in Norwegian export markets rose slightly last year, and is also in 2015 expected to remain above the low growth in 2011 and 2012. In 2016 and 2017 the global growth is expected to increase further.

The oil price drop contributes to weaken the value of the Norwegian krone in relation to other currencies. Weaker krone reduces the households' purchasing power, as a result of higher prices, while the oil price decline in itself pulls in the opposite direction. The somewhat weaker growth that we envision in 2015 is largely driven by falling oil investments and lower consumption growth. A weaker krone will, however, provide an enhanced Norwegian cost competitiveness and gives impetus to higher growth in competitive industries among exporters and those who produce for the domestic market. Lower interest rates will have a positive impact on domestic demand.

We anticipate that the workforce increases slightly more than employment in the current year and the next year, so that unemployment increases somewhat. A deteriorating economic situation contributes to a weaker population growth because of slightly lower immigration and slightly higher emigration compared with what would otherwise have been the case. The rise in unemployment will be curbed by this and possibly also by some residents withdrawing from the labor market when job opportunities fall.

After a clear production growth in primary industries last year, small changes in production are expected this year. The manufacturing production for the country as a whole is expected to decline slightly this year, and this is also the expectation in the county of Møre og Romsdal, while the production trend in construction activities is still expected to be positive. The production in market-oriented service activities are expected to go up slightly, but significantly less than last year, while output in the public sector is expected to increase roughly in line with last year.

Møre og Romsdal had a rise in employment in 2014, with increased employment in all major industries consisting of primary industries, manufacturing, construction and market-oriented and public services. Estimates show a weak employment growth in the current year, measured as an annual average, and clearly weaker than last year. Manufacturing employment is expected to decline, while public services contribute most to the growth.

The employment growth in Møre og Romsdal is expected to be weak, albeit positive, also next year, with an expected increase approximately as projected for the country as a whole. Small changes are expected in the employment in primary industries and manufacturing, while the development in the construction industry and public services is expected to be positive.

The number of residents in Møre og Romsdal went clear up in 2013, albeit not as much as in the record year of 2012. Figures for the first three quarters of 2014 still show clear increase in population. This reflects a positive birth surplus and a high surplus in net immigration from abroad, while net out-migration to other regions in Norway is somewhat lower than in the previous year. The population growth is expected to continue, but with somewhat lower growth in net immigration. The same is expected for the number of people of working age. Projected developments in labor force and employment indicate an increase in unemployment in Møre og Romsdal, both the current year and next year, but the unemployment in the county will still remain lower than nationwide.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	6
1. Utviklingen i norsk økonomi	9
1.1. Hovedtrekk	9
2. Petroleumsnæringen	17
3. Nærmere om hovednæringene og utviklingen i Møre og Romsdal	22
3.1. Primærnæringene	22
3.2. Industri og bergverksdrift	26
3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten	31
3.4. Markedsrettet tjenesteyting	33
3.5. Offentlig tjenesteyting	36
4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked	40
5. Hovedtrekk av situasjonen og utsiktene for Møre og Romsdal	45
Referanser	47
Vedlegg A: KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå	49
REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi	50
Figurregister	55
Tabellregister	56

1. Utviklingen i norsk økonomi¹

1.1. Hovedtrekk

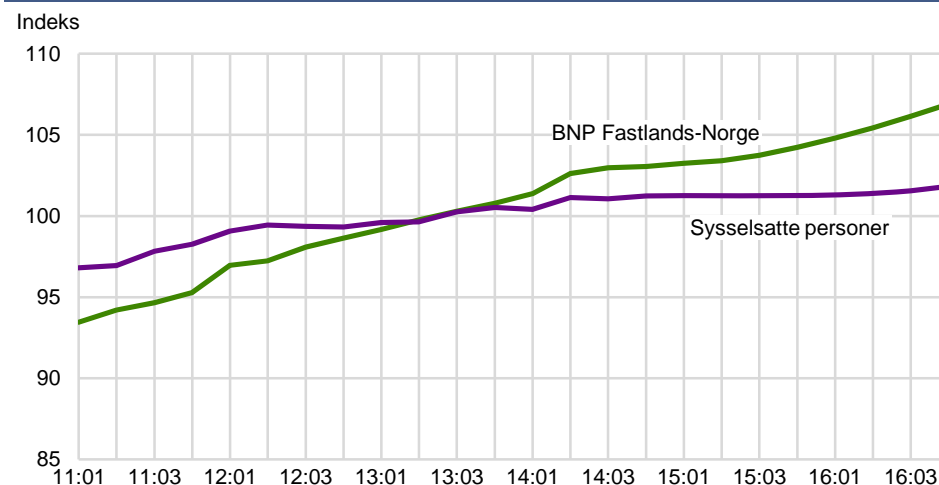
I følge de siste tallene fra nasjonalregnskapet økte BNP Fastlands-Norge med 2,3 prosent i 2014. Utviklingen gjennom året har vært mye påvirket av naturgitte forhold, men den underliggende veksten har vært ganske jevn og nær trendveksten i fastlandsøkonomien. Framover vil imidlertid veksten trolig bli mye svakere. Kraftig nedgang i oljeprisen gjennom høsten 2014 vil forsterke et fall i petroleumsinvesteringene som alt er i gang. Etter to år med en ganske konjunkturnøytral utvikling i fastlandsøkonomien ventes en kraftig, men trolig kortvarig, konjunkturedgang.

Oljeinvesteringene har falt etter toppen 3. kvartal 2013, men for året som helhet var de i 2014 like store som året før. Det ventes at denne utviklingen er starten på et større fall. Høy kostnadsvekst og dermed svak utvikling i lønnsomhet bidro til at oljeselskapene planla å redusere investeringene før oljeprisen begynte å falle sist høst. Fallet i oljeprisen bidrar til å svekke investeringsaktiviteten ytterligere de nærmeste årene.

Reduksjonen i aktiviteten i oljevirksomheten vil trekke veksten i BNP klart ned, direkte ved at leverandørindustrien får mindre å gjøre og gjennom ringvirkninger i form av dempet etterspørsel fra både husholdningene og de mange næringene som leverer mye til petroleumsvirksomheten. Realdisponibel inntekt vil vokse lite, og dette holder konsumveksten tilbake. Mer pessimistiske husholdninger vil også i en periode kunne trekke ned BNP-veksten gjennom lavere etterspørsel i boligmarkedet og svakere boligprisutvikling som igjen også reduserer husholdningenes konsumvekst ytterligere. Boligprisene ventes å falle en del på relativt kort sikt og som årsgjennomsnitt bli på samme nivå som i fjor. Deretter venter vi om lag uendrede realpriser på boliger, slik at boligprisene om lag endrer seg i takt med konsumprisene.

Basert på utsiktene til en klar konjunkturforverring ble det anslått i den siste konjunkturrapporten fra desember publisert i Økonomiske analyser 6/2014, at styringsrenta ganske raskt ville bli satt ned med 0,5 prosentpoeng. Første rentenedsettelse skjedde allerede halvannen uke etter; 14. desember 2014, og med ytterligere en rentenedsettelse på 0,25 prosentpoeng kan pengemarkedsrenta komme ned til 1,2 prosent fra og med 2. kvartal i år.

Figur 1.1. Bruttoprodukt og sysselsetting. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

¹ Dette kapittelet bygger på Konjunkturtendensene fra Statistisk sentralbyrå publisert 4. desember i Økonomiske analyser 6/2014. Nye kvartalsvise nasjonalregnskapstall (publisert 11. februar 2015) er innarbeidet i teksten. I en egen boks ser vi på enkelte størrelser som har endret seg siden de sist publiserte Konjunkturtendensene fra SSB. Nye prognoser for norsk økonomi blir publisert 12. mars.

I takt med lavere oljepris, svekket krona seg gjennom høsten i fjor og i desember-rapporten ble det lagt til grunn en valutakurs for 2015 nær nivået i slutten av november, noe som innebar en svekkelse av kroneverdien på 4 prosent fra året før. Fortsettelsen av fallet i oljepris samt rentekuttet i desember bidro til at krona har svekket seg enda mer. Litt ut på nyåret tok oljeprisen seg noe opp og det har bidratt til at krona styrket seg igjen og 10. februar var krona 5,5 prosent svakere enn årsgjennomsnittet for 2014, målt med importveide vekter. Bevegelsene i valutakursene gjennom de siste månedene har imidlertid vært svært store, og det er stor usikkerhet rundt hvilket nivå krona vil legge seg på. Svak krone trekker isolert sett i retning av høyere norsk prisvekst og en bedring for konkurransutsatte virksomheter, med økt eksport og redusert import. Samtidig vil den økte inflasjonen isolert sett redusere reallønna, og bidra til å dempe husholdningenes konsum og etterspørsel etter boliger. Samlet sett virker en svakere krone imidlertid til å øke BNP og redusere arbeidsledigheten i forhold til det som ellers hadde vært tilfellet.

Tabell 1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2013-2017. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2013*	2014*	Prognoser		
			2015	2016	2017
Realøkonomi					
Konsum i husholdninger mv.	2,1	2,1	1,4	2,4	2,6
Konsum i offentlig forvaltning	1,7	2,5	2,5	2,3	2,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	6,8	1,2	-2,8	1,1	3,5
Utvinning og rørtransport	17,1	0,0	-12,8	-7,2	-1,8
Fastlands-Norge	2,9	1,8	1,2	4,0	5,2
Næringer	-1,1	0,3	1,4	4,8	4,5
Bolig	6,4	-1,6	-0,7	2,6	5,2
Offentlig forvaltning	6,5	8,5	3,2	4,3	6,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,5	2,1	1,7	2,7	3,0
Lagerendring ²	0,5	0,5	0,3	-0,1	-0,5
Eksport	-3,0	1,7	0,8	1,4	1,9
Råolje og naturgass	-7,6	0,9	-0,8	-0,5	-0,4
Tradisjonelle varer	1,0	2,7	3,1	3,9	4,5
Import	4,3	1,6	1,8	2,0	1,5
Tradisjonelle varer	3,2	0,0	-0,5	3,3	4,2
Bruttonasjonalprodukt	0,7	2,2	0,5	1,6	2,1
Fastlands-Norge	2,3	2,3	1,0	2,2	2,7
Arbeidsmarked					
Sysselsatte personer	1,2	1,1	0,2	0,2	1,1
Arbeidstilbud ³	1,0	1,1	0,6	0,5	0,8
Priser og lønninger					
Årslønn	3,9	3,1	3,1	3,3	3,3
Konsumprisindeksen (KPI)	2,1	2,0	2,6	2,0	1,7
KPI-JAE ⁴	1,6	2,4	2,8	2,0	1,7
Eksportpris tradisjonelle varer	3,1	4,1	2,2	2,0	1,6
Importpris tradisjonelle varer	2,1	5,5	2,8	1,5	1,4
Boligpris	4,1	2,7	0,2	2,5	1,3
Inntekter, renter, valuta og utlandet					
Husholdningenes disponible realinntekt	2,8	2,5	1,9	2,9	3,0
Husholdningenes sparerate (nivå)	7,5	8,3	8,5	9,0	9,4
Pengemarkedsrente (nivå)	1,8	1,7	1,3	1,2	1,4
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁵	4,0	3,9	3,4	3,3	3,5
Importveid kronekurs (44 land) ⁶	2,2	5,3	4,0	-1,0	-0,8
Eksportmarkedsindikator	1,3	3,1	2,7	4,8	5,7
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	639	619	488	519	537

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Ifølge AKU.

⁴ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁵ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

⁶ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

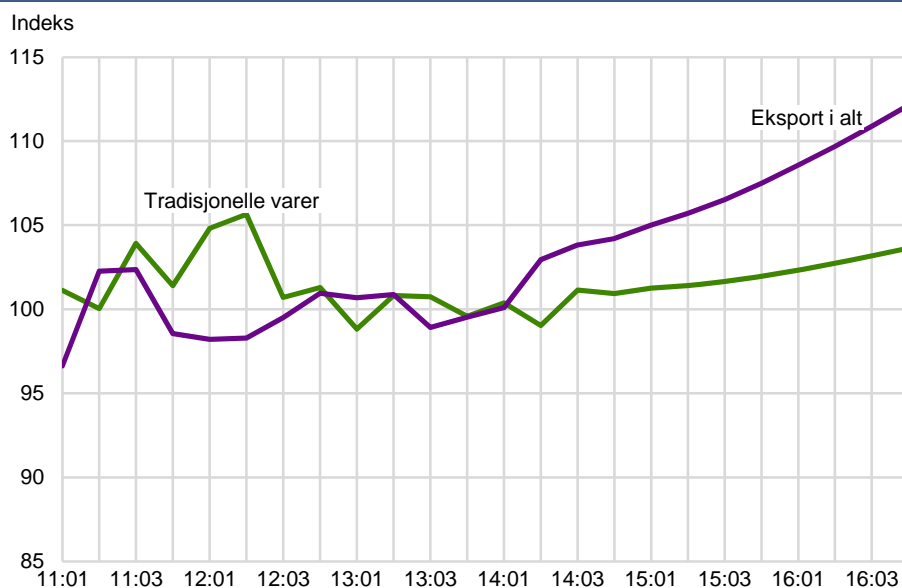
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 2. desember er benyttet i utarbeidingen av prognosene.

Lavere rente og svakere krone vil dermed bidra til å dempe de negative impulsene fra lavere etterspørsel fra petroleumsnæringen. Vi har ikke lagt til grunn at finanspolitikken blir lagt om, men det vedtatte budsjettet er klart ekspansivt. Vekstbidraget fra offentlig konsum og investeringer anslås å tilsvare $\frac{3}{4}$ av veksten i BNP Fastlands-Norge, mens bidragene fra husholdningenes konsum og fastlands-

eksporten er en del mindre. Den underliggende veksten i BNP Fastlands-Norge ventes å bli svært lav fram til slutten av 2015. Arbeidsledigheten ventes å øke gradvis og nå en topp i 2016 på 4,0 prosent.

De svake internasjonale konjunkturene, ikke minst i et krisepreget EU, og norske eksportbedrifters relativt svake kostnadmessige konkurransevne peker i retning av laber vekst i eksporten i år, både for tradisjonelle varer og for tjenester. Fra og med 2014 venter vi noe bedre internasjonale konjunkturer og at en gradvis høyere markedsvekst også vil rette seg mot norske eksportprodukter. En svekking av kronkursen gjør isolert sett norske eksportvarer mer konkurransedyktige. Veksten i eksporten blir neppe like sterk som markedsveksten. Det betyr at norsk eksport vil fortsette å tape markedsandeler.

Figur 1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Ekspansiv finanspolitikk

Oljepengebruken har økt klart de siste tre årene. I fjor tilsvarte økningen i det strukturelle oljekorrigerte budsjettunderskuddet 0,7 prosentpoeng av trenden i BNP Fastlands-Norge. Konsumet i offentlig forvaltning økte med 2,5 prosent i 2014, mens bruttoinvesteringene steg med hele 8,5 prosent. Stønadene til husholdningene ser reelt sett ut til å ha økt med 3,5 prosent i 2014. Samlet sett øker disse tre utgiftskomponentene reelt sett med vel 4 prosent fra 2013 til 2014. I tillegg har reduserte skattesatser fra 2013 til 2014 trolig stimulert konsumet i husholdningene noe. . Ekspansiv finanspolitikk er dermed en svært viktig drivkraft bak veksten i fastlandsøkonomien i 2014.

Målt ved utviklingen i det strukturelle oljekorrigerte underskuddet gir det vedtatte statsbudsjettet for 2015 nesten like ekspansive impulser som i 2014. Offentlig konsum anslås å øke med 2,5 prosent mens veksten i offentlige bruttoinvesteringer ventes å bli vel 3 prosent. Realveksten i stønader anslås til knappe 3 prosent i 2015, når det justeres for økte uførepensjoner som følge av at slike pensjoner vil bli skattlagt som lønn fra og med 2015. Det er videre lagt inn lettelser i beskatningen på om lag 5 milliarder kroner. I 2016 antas ekspansiviteten i budsjettet å bli på samme nivå som i år.

Enda litt lavere renter

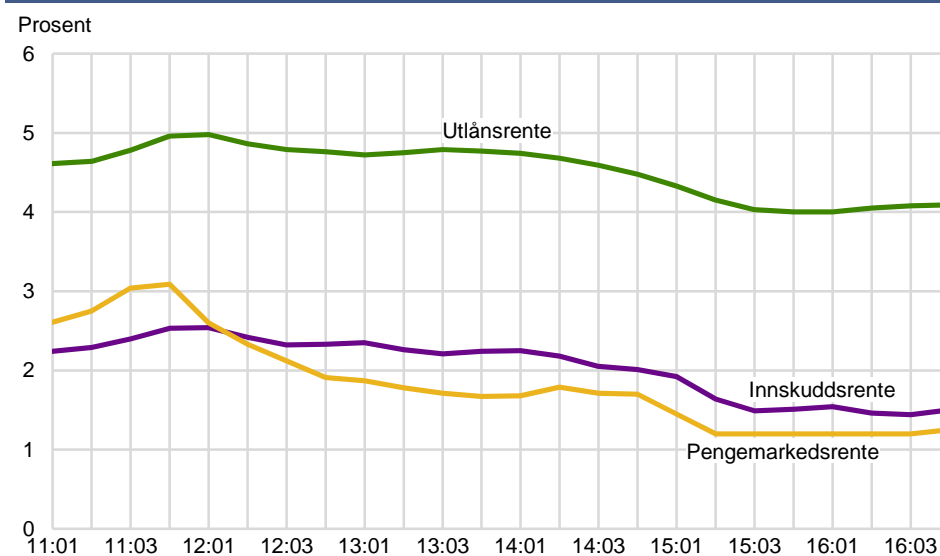
I desember satte Norges Bank ned styringsrenta med 0,25 prosentpoeng. I desember-rapporten ble det lagt til grunn ytterligere ett rentekutt. Lav forventet økonomisk vekst, kombinert med en klar økning i ledigheten og forholdsvis lav inflasjon, er noe av bakgrunnen for dette. Dette kan føre til at pengemarkedsrenta kommer ned i 1,2

prosent i 2. kvartal for så å bli liggende på det nivået nesten hele 2016. I slutten av 2016 og i 2017 kan renta komme til å øke noe som følge av bedring i konjunktursituasjonen.

Kronekursen svekket seg gjennom sensommeren og høsten 2014, men i etterkant av rentenedsettelsen i desember og ytterligere fall i oljeprisen svekket krona seg enda mer. Ved utgangen av 2014 var krona nær 9 prosent mindre verdt enn gjennomsnittet for året, målt med den importveide kronekursen. Krona svekket seg også gjennom andre halvår i 2013, slik at verdien som årsgjennomsnitt falt med vel 5 prosent fra 2013 til 2014.

Etter siste årsskifte og fram til midt i februar har oljeprisen gått litt opp, noe som har bidratt til at krona har styrket seg med nær 3 prosent fra årsskiftet og til 11. februar. Pengemarkedsrenta i euroområdet er antatt å øke svakt gjennom prognoseperioden, men holde seg under 0,5 prosent. Renteforskjellen mellom norsk pengemarkedsrente og pengemarkedsrenta i euroområdet reduseres da fra 1,5 prosentpoeng høsten 2014 til 1,0 prosentpoeng i 2017. Høyere rente i Norge enn i euroområdet drar isolert sett i retning av styrket krone, mens redusert rentedifferansen drar i motsatt retning. I konjunkturrapporten fra desember ble det lagt til grunn at krona gradvis ville styrkes gjennom prognoseperioden til 8,50 mot euro først i begynnelsen av 2017. I beregningene bidro dette til at den importveide kroneverdien som årsgjennomsnitt svekket seg med 4 prosent i 2015, men styrket seg med 1 prosent i 2016 og ytterligere 0,8 prosent i 2017.

Figur 1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. I prosent

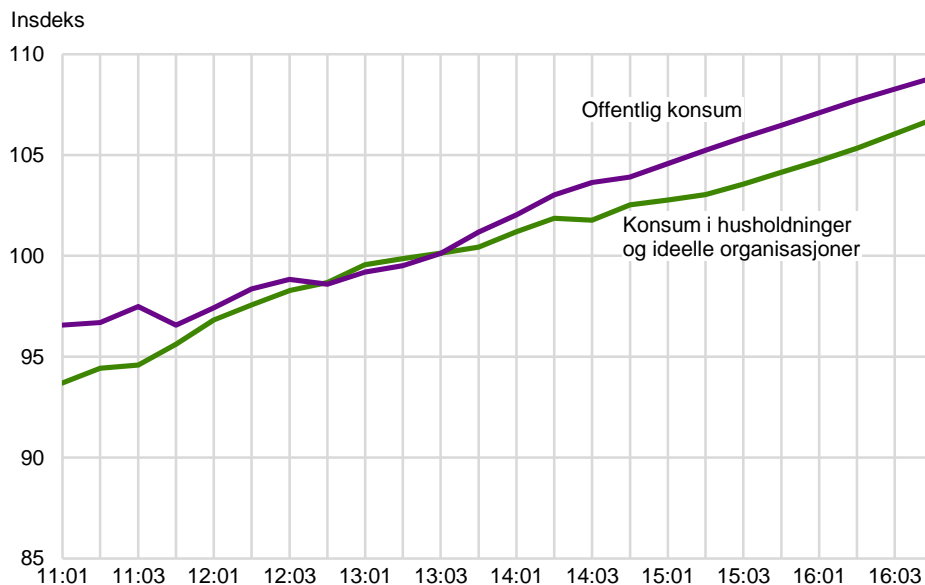

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Svak konsumvekst

Vekst i lønnsinntekter og offentlige stønader, i tillegg til lettelse i beskatningen bidro til at disponibel realinntekt i husholdningene økte med anslagsvis 3,7 prosent i 2014. Også i 2015 vil det bli klare vekstbidrag fra offentlige stønader og skattelette, mens bidraget fra lønnsinntektene vil bli klart mindre, i hovedsak som følge av svak sysselsetningsutvikling. Netto renteinntekter vil gi relativt små, men positive vekstbidrag. Høyere inflasjon i 2015 enn i 2014 vil dempe realinntektsutviklingen, mens vesentlig lavere inflasjon i 2016 virker motsatt. Vi venter nå en vekst i disponibel realinntekt på i underkant av 2 prosent i 2015 og om lag 3 prosent i 2016 og 2017. Svak utvikling i realboligprisene, og endog et forventet fall i 2015, vil virke dempende på konsumet gjennom prognoseperioden. Med våre anslag på inntekter, boligformue og renter blir konsumveksten på 1,4 prosent i 2015 og rundt 2,5 prosent både i 2016 og 2017. Til sammenlikning var konsumveksten på 2,1 prosent i 2014.

Figur 1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Faller realboligprisen i 2015?

Statistisk sentralbyrås boligprisindeks viste klar vekst gjennom 2014 og som årgjennomsnitt var økningen 2,7 prosent. Med svak reallønnsvekst i 2015 og at husholdningene fortsatt vil oppfatte de økonomiske utsiktene som svake, ble boligprisene som årgjennomsnitt anslått å bli omtrent uendret i 2015, noe som svarer til et realprisfall på om lag 2,5 prosent. Etter at arbeidet med desember-rapporten var avsluttet har det imidlertid kommet prisinformasjon fra 3 måneder til og med januar, som alle har vist en klar underliggende vekst. I 2016 anslås en høyere reallønnsvekst og tiltakende kredittvekst til at boligprisene stiger med 2,5 prosent. I 2017 forventes det at boligprisveksten er igjen litt lavere enn inflasjonen, som er anslått til 1,7 prosent.

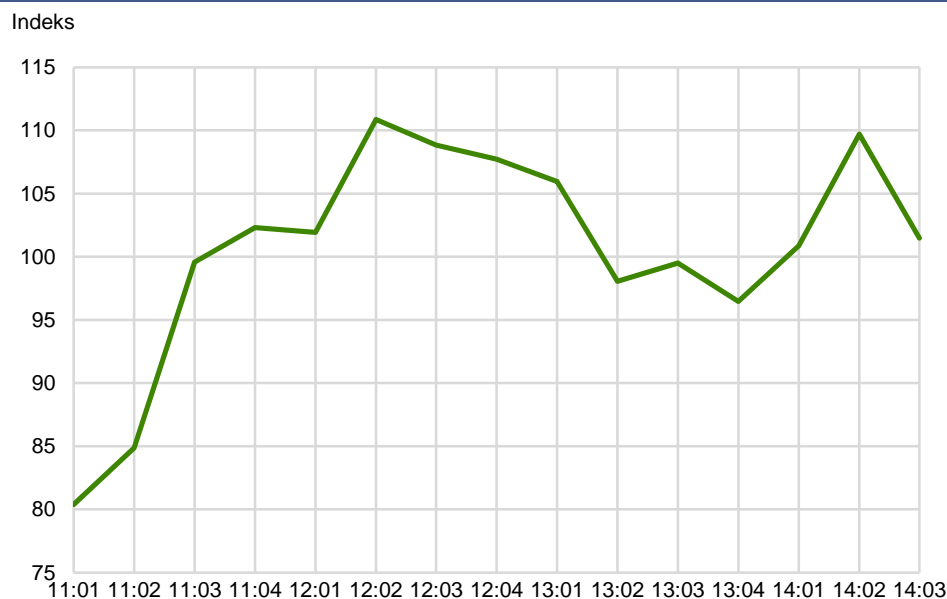
Boliginvesteringene har vist en fallende tendens gjennom 2014 etter å ha passert et rekordhøyt nivå i 2013. Vi anslår at boliginvesteringene faller litt i 2015, om lag som i 2014. Stimulert av litt økende realboligpriser vil boliginvesteringene stige med nær 2,5 prosent i 2016 og i overkant av 5 prosent i 2017.

Svake næringsinvesteringer

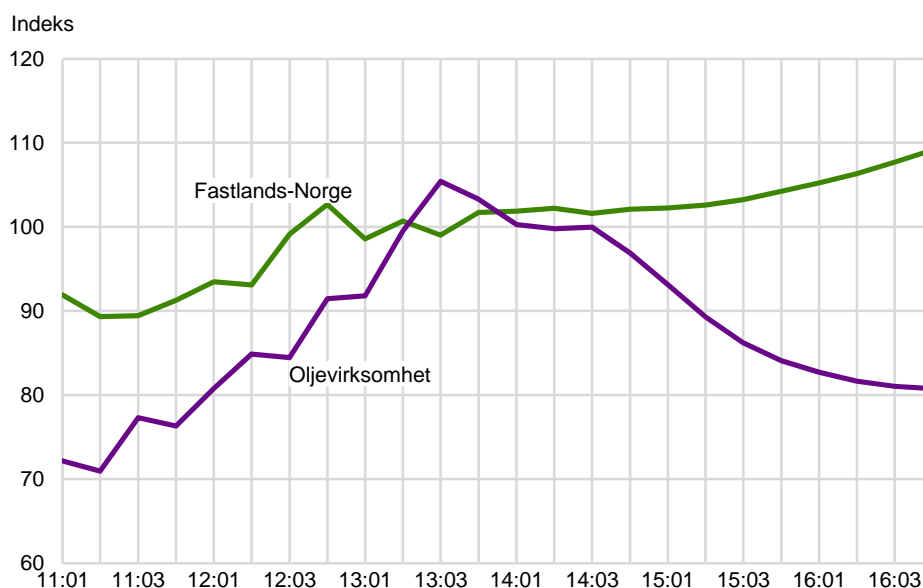
SSBs kartlegging av industribedriftenes framtidige investeringsplaner bærer bud om en litt sterkere utvikling sammenliknet med innrapporteringen tidligere i år. Når det justeres for normal underrapportering indikerer bedriftenes anslag en vekst i 2015 på om lag 2 prosent.

I kraftforsyning har investeringene i lengre tid økt markert og framover ventes fortsatt en sterk vekst. De registrerte anslagene på framtidige investeringer indikerer at veksten øker til 10 prosent i 2015. Den foreslåtte endringen av avskrivningsreglene for vindkraft i statsbudsjettet for 2015 vil kunne gi videre økning i årene som kommer.

For investeringene generelt ventes det likevel en moderat utvikling som følge av tilstanden i internasjonal økonomi, nå kombinert med fall i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten. Lavere rente kompensere noe for disse negative impulsene. De samlede næringsinvesteringene på fastlandet anslås å ta seg noe opp, etter et lite fall siste to år. Mot slutten av prognoseperioden regner vi med at veksten blir nær 5 prosent. Med denne utviklingen vil disse investeringene i 2017 likevel være om lag 10 prosent lavere enn i 2008.

Figur 1.5. Bruttoprodukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2013 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Markert, men kortvarig konjunkturedgang

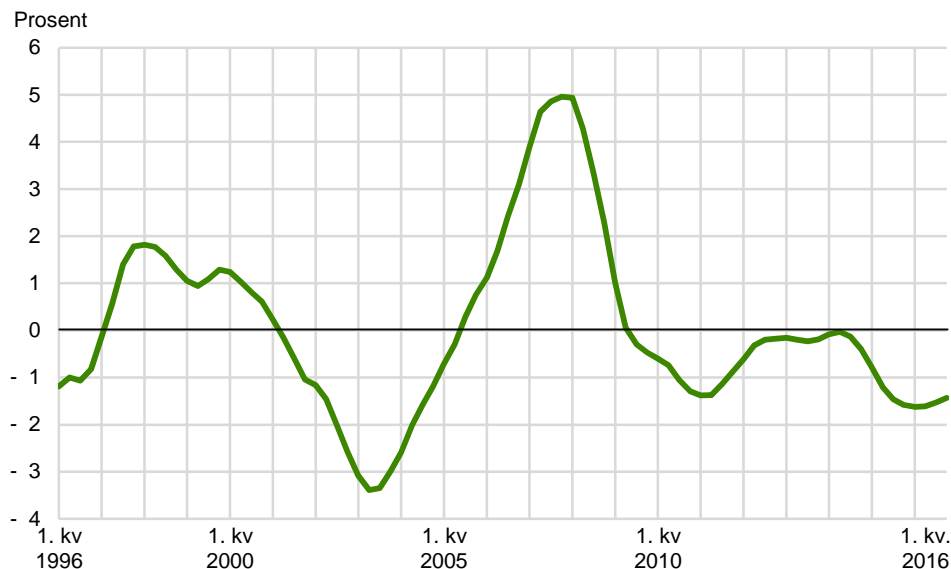
I 2015 ligger det an til at veksten i fastlandsøkonomien blir betraktelig lavere enn i 2014, som var 2,3 prosent. Fall i oljeinvesteringene, lavere konsumvekst, noe lavere vekst i norske eksportmarkeder og litt mindre ekspansiv finanspolitikk vil gi en årsvekst i BNP Fastlands-Norge på 1,0 prosent, som innebærer en halvering av SSBs prognose fra september i fjor.

Lavere vekst i 2015 ventes å ville prege flere næringer. Både industrien og flere markedsrettede tjenestenæringer vil merke nedgangen i oljeinvesteringene direkte. Dette gjelder særlig produksjon av verkstedprodukter og tjenester i tilknytning til utvinning, samt faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting. Lavere vekst i inntekter og boligpriser gir fortsatt litt fall i boliginvesteringene, og dette reduserer aktiviteten i bygge- og anleggsvirksomhet. I 2014 ble denne næringen holdt oppe av kraftig vekst i offentlig investeringer, men veksten ventes å bli lavere i 2015. Varehandelen vil heller ikke bidra med noe særlig vekst da konsumet forventes å utvikle seg ganske moderat. Tradisjonelle konkurranseutsatte næringer uten store

leveranser til oljevirksomheten vil derimot bli stimulert av konkurranseevneforbedringen som følger av kronesvekkelse og moderat lønnsvekst.

Ifølge våre beregninger vil den klare konjunkturedgangen vi nå står foran være vel et år. Veksten i BNP Fastland-Norge antas å komme opp i 2,2 prosent i 2016 og deretter 2,7 prosent i 2017. Denne utviklingen følger av høyere eksportvekst, både på grunn av økt vekst hos våre handelspartnere og tidsforsinkede effekter av konkurranseevneforbedringen, vekst i fastlandsinvesteringene, litt høyere konsumvekst, og av at de negative impulsene fra lavere oljeinvesteringer dempes betraktelig. Blant annet vil veksten i bruttoproduktet i industrien, varehandelen, bygge- og anleggsnæringen og markedsrettet tjenesteproduksjon øke.

Figur 1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Arbeidsledigheten øker

Sysselsettingen anslås å være nesten uendret de neste to årene. I bygg og anlegg, som står for 8 prosent av samlet sysselsetting, antar vi at det kommer et omslag fra høy vekst i sysselsettingen til nullvekst. For industrien er aktiviteten i oljenæringen viktig, og etterspørselen fra denne næringen mot norsk industri ventes å bli mye svakere framover enn hva den har vært i tidligere år. Sysselsettingen innen tjenester i tilknytning til oljeutvinning ventes å avta markert fram til 2016. I 2017 ventet vi at den samlede sysselsettingen tar seg opp igjen. Det må ses i sammenheng med den generelle konjunkturutviklingen, der veksten gradvis tar seg opp mot 2017.

I flere år har arbeidsinnvandringen til Norge vært høy. Den siste oppgangen i antall arbeidsinnvandrere på korttidsopphold kom i årene 2012-13, og mange av disse har vært sysselsatte i næringer som leverer til oljeindustrien. Vi legger til grunn litt fall i denne innvandringskategorien framover i tråd med et dårligere arbeidsmarked. Også arbeidsinnvandringen totalt sett, særlig fra de nyeste EU-landene, kan komme til å falle de nærmeste årene.

Likevel regner vi med at arbeidstilbudet vil øke mer enn sysselsettingen, slik at arbeidsledigheten øker framover. Lavere vekst i petroleumsnæringen innebærer at ledigheten i deler av landet med høy andel oljerelatert virksomhet trolig vil øke mer enn andre steder. Vi anslår at AKU-ledigheten som årsgjennomsnitt for hele landet kommer opp i om lag 4 prosent i både 2015 og 2016. I tråd med sterkere konjunkturer vil sysselsettingen ta seg opp fra litt ut i 2016 slik at ledigheten faller til 3,7 prosent i 2017.

Lønnsveksten dempes av høyere ledighet

Lønnsveksten totalt for alle næringer ble 3,1 prosent i 2014, som er helt i tråd med rammen som ble fastlagt i lønnsoppgjøret, men 0,6 prosentpoeng lavere enn året før. Økt ledighetsnivå framover trekker i retning av lavere lønnsvekst gjennom å svekke forhandlingsposisjonen til arbeidstakerorganisasjonene. Industrien forhandler først og setter rammen for lønnsvekst i senere oppgjør, slik at lav lønnsvekst i industrien også gir lav lønnsvekst i de andre næringene. Kronesvekkelsen trekker imidlertid i motsatt retning ved at lønnsomheten i konkurranseutsatt virksomhet bedres. I tråd med dette ventes lønnsveksten å holde seg på 3,1 prosent også i 2015. Med en inflasjon på 2,6 prosent innebærer dette klart redusert reallønnsvekst, fra 1,7 prosent i 2013 og 1,2 prosent i fjor til 0,5 prosent i 2015. I 2011 og 2012 var reallønnsveksten hele 3 prosent.

Økt inntjening i industribedriftene vil etter hvert slå ut i høyere lønnsvekst. I 2016 og 2017 tar den internasjonale markedsveksten seg opp, og også produktivitetsveksten i industrien ventes å øke. På den andre siden antas ledigheten å øke ytterligere noe i 2016 før den igjen reduseres i 2017. I våre prognoser er nivået på ledigheten høyere enn i fjor i hele prognoseperioden. Det innebærer at lønnskostnadens andel av verdiskapingen i industrien faller klart framover.

Boks A. Økonomiske utviklingstrekk ikke fanget opp i desemberprognosen

Prognosene for norsk økonomi som gjengis i denne rapporten og som danner utgangspunkt for de regionale prognosene for Møre og Romsdal, er beregninger publisert 4. desember 2014 i Økonomiske analyser 6/2014 og som er basert på informasjon fram til 2. desember. Etter den tid har utviklingen på noen områder avveket klart fra antakelsene og beregningsresultatene.

- Oljeprisen har kommet klar lavere ned og lå i midten av februar 2015 på rundt 55 dollar per fat. Dollaren har imidlertid også styrket seg vesentlig mot andre valutaer. Målt i kroner var reduksjonen i oljeprisen derfor klart mindre.
- Krona har svekket seg, og var på det svakeste 16. desember i fjor 13 prosent svakere enn gjennomsnittet i 2014 målt ved den importveide kronekursen. 11. februar var kronekursen imidlertid langt sterkere enn det, men svekkelsen i forhold til gjennomsnittet i 2014 var likevel så mye som 5,7 prosent.
- De implisitte renteforventningene fra kursene i terminmarkedet, har falt klart og er per 10. februar konsistent med kutt i styringsrenta på nærmere 0,5 prosentpoeng.
- Boligprisene i november, desember og januar 2015 har steget klart når man tar hensyn til normale sesongvariasjoner.

Den senere tids utvikling i valutakurser er konsistent med utviklingen i oljepris og renteforventninger. En svakere krone trekker isolert sett i retning av høyere aktivitet i tradisjonell konkurranseutsatt virksomhet, høyere BNP og lavere arbeidsledighet. Det trekker imidlertid også i retning av høyere inflasjon og dermed lavere reallønn og lavere etterspørsel fra husholdningene. Lavere oljepris trekker isolert sett i retning av lavere oljeinvesteringer, først og fremst et stykke fram i tid. Det trekker isolert sett også i retning av økt aktivitet i verdensøkonomien og lavere inflasjon som isolert sett også bidrar positivt til norske husholdningers inntekter og etterspørsel.

Økte boligpriser trekker isolert sett i retning av høyere boliginvesteringer og konsum, og dermed høyere aktivitetsnivå. Men det kan også tenkes å innebære at fallet vi har sett for oss blir forskjøvet i tid og at det da kan bli noe kraftigere enn tidligere antatt.

Den svake kronekursen og de økte boligprisene er begge faktorer som trekker opp norsk inflasjon og aktivitetsnivå som isolert sett er argumenter for en høyere rente enn hva som ellers hadde vært tilfellet.

Kronekursen holder inflasjonen oppe

Endringer i valutakursen slår gradvis ut i det norske prisbildet. Svekkelsen av krona som alt har funnet sted vil bidra til å trekke inflasjonen opp fram mot våren 2015. På årsbasis ble det i desember-rapporten anslått at veksten i konsumprisindeksen uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE) ville bli 2,8 prosent i 2015. De tidsforsinkede effektene av kronesvekkelsen i 2013 og 2014 blir stadig mindre utover i banen, og beregningene viser at veksten i KPI-JAE kommer ned i 2,0 prosent 2016 og 1,7 prosent i 2017. I disse årene vil litt høyere lønnsvekst bidra til å dempe fallet i inflasjonen.

Veksten i konsumprisindeksen (KPI) i 2015 ble anslått å bli 0,2 prosentpoeng lavere enn for KPI-JAE, noe som i stor grad forklares med lavere oljepris. I årene deretter antas at oljeprisen målt i kroner stiger litt mer enn den generelle prisveksten og elektrisitetsprisen litt mindre. Vi legger til grunn at det ikke gjøres reelle endringer i avgiftene. Dermed gir beregningene den samme veksten i KPI som for KPI-JAE også i 2016 og 2017.

2. Petroleumsnæringen

Oljeprisen har ligget rundt 110 dollar fatet i årene 2011-2013. Sommeren 2014 steg den til nær 115 dollar i midten av juni, men har siden falt og lå gjennom nesten hele januar 2015 under 50 dollar fatet. I første halvdel av februar er oljeprisen kommet opp i 55-60 dollar fatet.

Den høye oljeprisen gjennom de tre-fire siste årene skyldes blant annet urolighetene i Midt-Østen og Nord-Afrika, som har medført redusert oljeproduksjon i flere land. Dessuten har sanksjonene mot Irans oljeeksport fortsatt på grunn av landets atomvåpenprogram.

Oljeprisøkningen i juni 2014 skyldtes frykt for at opprørerne fra Islamsk Stat skulle true oljeproduksjonen i Irak, mens prisen falt gjennom juli og august da det ble klart at produksjonen ikke ble berørt av kamphandlingene. Oljeprisen fortsatte å falle gjennom de tre påfølgende månedene som følge av økt produksjon i Libya og til dels Irak, mens man forventet lavere vekst i etterspørselen spesielt utenfor OECD. Forøvrig ser det ut til at konflikten i Ukraina ikke har hatt særlig innvirkning på oljeprisen.

I Konjunkturtendensene fra desember 2014 så vi for oss at oljeprisen ville ligge på 70 dollar fatet gjennom første halvår i år. Bakgrunnen for dette anslaget er at vi mente at en lavere oljepris ville føre til etterspørselsoverskudd som etter hvert ville presse oljeprisen litt opp igjen. Etterspørselsoverskuddet ville skyldes både økt etterspørsel og redusert tilbud. På grunn av svak økonomisk utvikling i mange land har ikke etterspørselen etter olje økt særlig. Samtidig har heller ikke produksjonen blitt redusert mye foreløpig. Den siste tids utvikling i oljeprisen viser likevel at den har begynt å bevege seg oppover slik vi anslo i desember i fjor.

Fallet i oljeprisen øker nå oljeselskapenes fokus på å redusere kostnadene og medfører i tillegg at flere utbyggingsprosjekter ikke lenger vurderes som lønnsomme. Dette forsterker nedgangen i oljeinvesteringene i Norge som allerede var forventet før oljeprisen falt. Johan Sverdrup-feltet skiller seg klart ut som ett av få utbyggingsprosjekter som vil bli startet opp det nærmeste året. Denne utbyggingen er stor og bidrar til å holde aktiviteten oppe. I siste konjunkturrapport fra desember ble det lagt til grunn at investeringene vil falle med nær 13 prosent i 2015 og 7 prosent året etter. Dette var basert på at oljeprisen ikke ville falle noe særlig mer enn den hadde gjort fram til inngangen av desember 2014. Siden har oljeprisen falt ytterligere, og hvis ikke fallet reverseres trekker dette isolert sett i retninga av ytterligere reduksjoner i oljeinvesteringene, særlig i 2016 og 2017. I prognosene anslo SSB at oljeprisen gradvis skulle øke til 80 dollar per fat i 2017.

Boks B. Virkninger av lavere oljepris på økonomien i Møre og Romsdal og i Norge samlet

I denne boksen ser vi på virkningene i Møre og Romsdal av en kraftig oljeprisnedgang. Dette gjøres ved å benytte modellen REGARD til å se på de regionale virkningene av en tilbudssidrevet oljeprisnedgang som tidligere er gjort med fokus på den nasjonale økonomien, se Cappelen m.fl. (2013, 2014).

Virkningene av et tilbudsrevet oljeprissjokk studeres ved å se hvordan norsk økonomi ville ha utviklet seg dersom oljeprisen var lav, sammenlignet med et sannsynlig utviklingsforløp for norsk økonomi gitt at oljeprisen reelt hadde holdt seg på 94 USD per fat fra og med 2015 og fram til 2040. I denne referansebanen (94 USD per fat) holdes petroleumsproduksjonen om lag uendret fra 2004 til 2022, og deretter reduseres gradvis slik at nivået i 2040 er nær halvparten av nivået i 2022. Myndigheten ville i referansebanen motta betydelig oljeinntekter fram til 2040, selv om de reelt sett er avtakende i hele beregningsperioden. Forutsatt at man lenge ligger litt under handlingsregelens 4-prosentbane vil det skape grunnlag for positive impulser fra oljepengebruk målt som andel av BNP Fastlands-Norge i de neste 15 årene, og at oljepengebruken målt på denne måten deretter var om lag uendret. Etterspørselen fra petroleumsnæringen faller i referansebanen ganske jevnt tilsvarende om lag 0,4 prosentpoeng av BNP Fastlands-Norge årlig fra og med 2015 og fram til 2040. Basert på disse forutsetningene økte BNP Fastlands-Norge per innbygger ganske jevnt med om lag 1,2 prosent årlig fram til 2040, mot et gjennomsnitt på 1,9 prosent foregående 25 år.

I banen med lavere oljepris, forutsetter vi at oljeprisen i 2015 som årsgjennomsnitt er 40 dollar per fat, for deretter å stabilisere seg på 60 2015-dollar per fat fra og med 2016. Oljeprisnedgangen er tenkt å være et resultat av økt tilbud av energivarer, noe som også forutsettes å stimulere veksten i verdensøkonomien slik at importen hos våre handelspartnere øker med 1 prosent i 2015 og 2 prosent fra og med 2016 i forhold til hva det ellers hadde vært. Dette stimulerer isolert sett veksten i norsk økonomi, som forsterkes av at kronekursen svekkes som en direkte effekt av lavere oljepris. Den største virkningen på norsk økonomi kommer imidlertid fra redusert etterspørsel fra petroleumsnæringen. Målt som andel av BNP Fastlands-Norge reduseres etterspørselen fra petroleumsnæringen med 0,7 prosentpoeng i 2015 og 2,3 prosent i 2016. Deretter reduseres etterspørselen ytterligere i noen år før dette snur og nedgangen gradvis blir mindre. I 2040 er etterspørselen fra petroleumsnæringen også i referansebanen blitt ganske beskjeden i forhold til økonomiens størrelse, og en ytterligere nedgang på grunn av lavere oljepris betyr mindre. I 2040 fører oljeprisfallet til at etterspørselen fra petroleumsnæringen er redusert tilsvarende 0,6 prosentpoeng av BNP Fastlands-Norge. Reduksjonen i myndighetenes inntekter fra petroleumsnæringen er forutsatt å føre til en finanspolitisk innstramming fra 2017 ved at offentlig etterspørsel reduseres og ved at skattenivået økes litt i forhold til nivået i referansebanen. I likhet med referansebanen utgjør det oljekorrigerte budsjettunderskuddet 4 prosent av pensjonsfondet i slutten av beregningsperioden.

Fallet i etterspørselen fra petroleumsnæringen og etter hvert strammere finanspolitikk bidrar til at aktiviteten i norsk økonomi blir lavere og arbeidsledigheten litt høyere enn det den ellers hadde vært i hele perioden til 2040. Virkningene er størst rundt 2020 og BNP Fastlands-Norge er da 3,9 prosent lavere enn i referansebanen, mens arbeidsledigheten er 1,0 prosentpoeng høyere. Svak krone, lavere lønnsvekst og større etterspørsel i norske eksportmarkeder bidrar til omstillinger i økonomien slik at aktiviteten i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer bedres, mens leverandører til petroleumsnæringen spesielt, men også de fleste skjermede næringer vil oppleve et lavere aktivitetsnivå enn de hadde hatt med høyere oljepris (referansebanen). Industrien er i en spesiell stilling ettersom de i betydelig grad

rammes av fallet i etterspørsel fra oljevirksomheten samtidig som store deler av industrien er mer tradisjonelt eksportorientert. Det tar tid før bedret kostnadsmessig konkurranseevne fullt ut slår ut i økt aktivitet i konkurranseutsatt virksomhet, mens bortfallet av etterspørsel fra petroleumsnæringen kommer relativt raskt. Bruttoproduktet i industrien faller derfor i de første årene mer enn BNP Fastlands-Norge, mens det motsatte er tilfellet litt seinere. Etter 10 år er også industriaktiviteten høyere enn den ville vært uten oljeprisfallet.

Den generelt svakere utvikling i skjermede næringer er dels en direkte følge av forutsetninger om strammer finanspolitikk gjennom blant annet lavere aktivitet innen offentlig tjenesteproduksjon, men er også en følge av at husholdningenes etterspørsel reduseres. Inntektsbortfallet som følger av lavere oljepris reduserer inntektene både i husholdningene og for staten. Statens inntekter reduseres desidert mest, men mekanismene rundt handlingsregelen og Statens pensjonsfond utland sikrer at innstrammingene bare utgjør en svært liten del av inntektsbortfallet.

Bygge- og anleggsvirksomhet er en næring hvor konjunkturbevegelsene er større enn i andre næringer. Dette gjenfinner vi i virkningen av oljeprisfallet som svinger en god del. Næringen leverer i hovedsak til investering som i sin natur svinger mye. Bedringen i utsiktene for tradisjonell konkurranseutsatt virksomhet vil typisk i perioder innebære store økninger i investeringene, mens når beholdningene av realkapital er kommet opp på ønsket nivå, vil de falle tilbake. Også i boligbyggingen er det betydelige svingninger med noen liknende mekanismer, noe som også reflekteres i beregningen. Det nøyaktige tidsforløpet vil være beheftet med mye usikkerhet og selv om beregningene gir et konkret forløp for alle størrelser, kan de nøyaktige bevegelsene i virkningene et stykke ut kun forstås som illustrasjoner. Hovedtendensene i beregningen kan en imidlertid feste mer lit til.

Tabell 1. Forutsetninger og virkninger på norsk økonomi av et kraftig fall i oljeprisen. Prosentvis forskjell fra nivået i referansebanen der ikke annet framgår

	2015	2016	2020	2025	2030	2035	2040
Realoljepris, USD	-57,5	-36,2	-36,2	-36,2	-36,2	-36,2	-36,2
Andre internasjonale priser, målt i lokal valuta	-0,5	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9
Etterspørsel på norske eksportmarkeder	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Konsum i offentlig forvaltning	0,0	0,0	-3,9	-5,8	-6,7	-7,0	-7,3
Sivile offentlig investeringer	0,0	0,0	-3,9	-8,0	-10,3	-12,5	-14,6
Skattesatser husholdninger: Skatt som andel av inntekt før skatt, prosentpoeng	0,0	0,0	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
Produksjon råolje og naturgass, faste priser	0,0	-0,6	-2,9	-6,0	-13,9	-18,3	-17,8
Investeringer i petroleumsvirksomheten	-5,3	-24,7	-30,6	-20,7	-25,7	-33,1	-24,7
Samlet etterspørsel fra petroleumsvirksomheten, andel BNP utenom petroleumsvirksomheten, prosentpoeng	-0,7	-2,3	-2,5	-1,6	-1,3	-1,0	-0,6
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	-0,2	-1,6	-6,2	-4,1	-2,4	-3,9	-4,8
Bruttoinvesteringer fastlands-næringer	-0,8	-2,3	-1,7	10,7	4,4	2,1	3,2
Boliginvesteringer	-0,3	-1,6	-13,7	-10,7	3,8	2,9	-4,6
Eksport tradisjonelle varer	0,2	1,2	3,7	7,0	6,2	6,5	7,4
Import	-0,8	-3,7	-7,9	-4,2	-1,8	-3,1	-3,7
BNP Fastlands-Norge	-0,7	-1,7	-3,9	-1,9	-1,6	-1,8	-1,7
Bruttoprodukt industri	-1,6	-2,6	-1,6	3,9	4,0	6,5	9,6
Sysselsatte personer	-0,2	-0,8	-3,0	-2,6	-2,7	-2,8	-2,6
Arbeidsledighetsrate (nivå)	0,1	0,4	1,0	0,6	0,6	0,7	0,7
Årslønn	-0,6	-1,3	-2,4	-1,7	-2,8	-4,6	-6,4
Konsumprisindeksen (KPI)	-0,1	0,3	1,2	-0,1	-1,7	-2,8	-4,3
Boligpris	-1,4	-4,4	-16,4	-7,3	4,2	-1,8	-9,7
Kronekurs	2,5	3,1	9,0	8,9	4,6	3,9	3,1
Pengemarkedsrente, prosentpoeng	0,5	0,4	-1,0	-1,9	-1,6	-1,6	-1,9

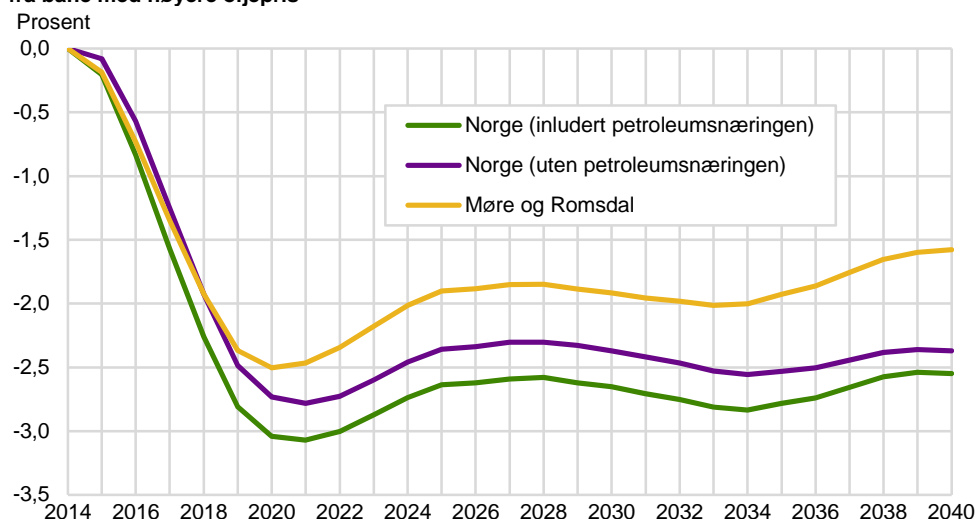
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Virkninger for Møre og Romsdal

Ved hjelp av modellen REGARD får vi en regional nedbryting av virkningsberegningen for norsk økonomi av lavere oljepris som beskrevet over. De regionale beregningene er konsentrert om virkningene på sysselsettingen (etter arbeidssted) i Møre og Romsdal samlet og etter næring. I figur 1 sammenliknes virkningene på sysselsettingen i Møre og Romsdal med virkningen for landet som helhet. Petroleumsnæringen er naturlig nok en næring som rammes særlig hardt og direkte. I de regionale regnskapene registreres imidlertid ikke denne sysselsettingen på de ordinære fylkene, men skiller ut som en egen «sokkel-region».¹ Virkningene på sysselsettingen i Møre og Romsdal bør derfor i første rekke sammenliknes med virkningen for Norge uten petroleumsnæringen.

I de første årene blir effekten på sysselsettingen i Møre og Romsdal større enn for Norge uten petroleumsnæringen. Deretter blir den negative sysselsettingseffekten klart mindre i Møre og Romsdal. Det at virkningen for Norge som helhet er vesentlig større reflekterer altså at sysselsettingen i petroleumsnæringen ikke er fordelt på regioner.

Figur 1. Virkningen på sysselsetting av et kraftig fall i oljeprisen 2015- 2040. Prosentvis avvik fra bane med høyere oljepris

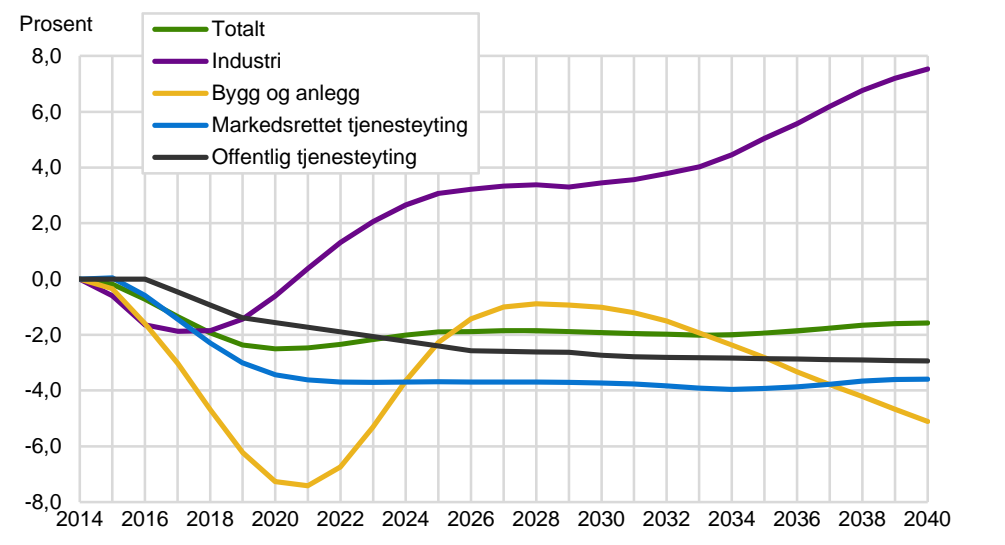
Årsaken til at Møre og Romsdal rammes hardere enn andre fylker i starten er spesielt å finne i at industrinæringene som rammes spesielt kraftig, som produksjon av verkstedprodukter, skip og oljeplattformer, er overrepresenterte i Møre og Romsdal. Når dette etter hvert snur, har det i stor grad sammenheng med at næringene som ekspanderer, som spesielt industrinæringene som produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter og produksjon av konsumprodukter også er overrepresenterte i Møre og Romsdal. Figur 2 viser sysselsettingseffektene for Møre og Romsdal for industri, bygg og anlegg, markedsrettet og offentlig tjenesteyting i tillegg til for hele fylket. Som det fremgår er det til dels store forskjeller i sysselsettingseffektene mellom de forskjellige hovednæringene. Industri og bygge- og anleggsvirksomhet får først merke negative sysselsettingseffekter av en lavere oljepris, og da spesielt de delene av disse hovednæringene som har mye av sine leveranser rettet mot petroleumsnæringen. Markedsrettet tjenesteyting vil også oppleve en lavere sysselsetting enn de hadde hatt ved en høyere oljepris, men utslagene er noe mindre de første årene enn i de to førstnevnte

¹ Møre og Romsdal har snaut 1700 bosatte sysselsatte med arbeidssted i den såkalte «sokkel-regionen», hvorav om lag halvparten er sysselsatt i næringen utvinning av råolje og naturgass.

hovednæringene. Til gjengjeld holder de negative virkningene seg lenger i markedsrettet tjenesteyting. Dette har blant annet sammenheng med et lavere inntektsnivå i husholdningene, med lavere lønn og etter hvert et litt høyere skattenivå enn det som ellers hadde vært tilfelle. Forløpet for virkningen på offentlig tjenesteyting følger direkte av forutsetningene om finanspolitikken, og at det er lagt til grunn at de reduserte offentlige oljeinntektene ikke fører til strammere finanspolitikk før etter to år i markedsrettet tjenesteyting.

Svakere krone, som følge av lavere oljepris, lavere lønnsvekst og større etterspørsel i norske eksportmarkeder bidrar til omstillinger i økonomien, slik at aktiviteten i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer etter hvert bedres. Etter at deler av industrien merket bortfallet av etterspørselen fra petroleumsnæringen ganske raskt, vil en bedret kostnadsmessig konkurranseevne etter hvert slå ut positivt for de mer tradisjonelt eksportorienterte delene av industrien, men også for de industri-næringer som konkurrerer på hjemmemarkedet. Omstillingene innebærer at disse næringene sysselsettingsmessig vil komme klart bedre ut med lavere oljepris. Bygg og anlegg er en næring som vil ha positive sysselsettingseffekter av en bedring i tradisjonelle eksportnæringer mens investeringsbehovet er stort, men falle noe tilbake igjen når behovet for realkapital er tilfredsstilt. Disse sysselsettings-virkningene som her er vist slår tilnærmet ut på samme måte for hovednæringene også på landsbasis, men de anslått positive sysselsettingseffektene for industrien med dertil bedre sysselsettingseffekter for bygg og anlegg får langt større virkninger for Møre og Romsdal enn for landet som helhet fordi fylket har klart mer av sin sysselsetting knyttet til eksportrettet industri enn landsgjennomsnittet.

Figur 2. Virkningen på sysselsetting av et kraftig fall i oljeprisen 2015-2040 i Møre og Romsdal. Prosentvis avvik fra bane med høyere oljepris

3. Nærmere om hovednæringer og utviklingen i Møre og Romsdal

3.1. Primærnæringene

Utviklingen i 2014 viste en meget sterk oppgang i eksporten av sjømat totalt for Norge, med rekorder for eksport av både laks, torsk og makrell. Produksjonsutviklingen i jordbruket peker litt opp. Det anslås små endringer i bruttoproduktet i primærnæringene i år, etter en meget sterk vekst i fjor, men en moderat vekst til neste år. Antall sysselsatte i primærnæringene samlet ventes å kunne gå moderat opp.

Økt produksjon i 2014

Ifølge tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) gikk bruttoproduktet i jordbruk og skogbruk, målt i faste priser, opp 2,8 prosent i 2013, og videre opp 2,1 prosent i 2014. Brutttoproduktet gikk opp med 8 prosent fra 3. til 4. kvartal i 2014, mot en nedgang på 3,1 prosent fra 2. til 3. kvartal i 2014. Brutttoproduktet i fiske, fangst og fiskeoppdrett viste en nedgang på 3,6 prosent i 2013, men økte med 6,4 prosent i 2014. Fra 3. til 4. kvartal i 2014 gikk i imidlertid bruttoproduktet ned med 6,4 prosent. Samlet sett bidrar dette til en klar oppgang i produksjonen for primærnæringene inkludert fiskeoppdrett i 2014.

Fiske

Ifølge foreløpige tall fra fiskeristatistikken leverte norske fartøy 2,3 millioner tonn fisk, reker skalldyr og skjell i 2014. Dette er 11 prosent mer enn året før. Førstehåndsverdien gikk opp med 12 prosent, til 14,2 milliarder kroner. Den største delen av fangsten, 67 prosent, gikk til konsum, mens de resterende 33 prosent gikk til industriell produksjon av fiskemel, olje og fôr.

I perioden 2013-2014 økte førstehåndsverdien av torsk med 14 prosent, til 4,6 milliarder kroner, mens fangstmengden var stabil. Fangsten av torsk tilsvarte 20 prosent av total fangstmengde og 32 prosent av total førstehåndsverdi. Dette var dermed fortsatt det viktigste fisket når det gjelder verdi.

Det ble fisket 399 500 tonn kolmule til en førstehåndsverdi på 579 millioner kroner i 2014. Sammenliknet med 2013 er dette mer enn dobling av fangstmengden og en økning på 50 prosent i førstehåndsverdien. Fangstmengden og førstehåndsverdien for makrell økte med henholdsvis 69 og 35 prosent, noe som svarer til 12 prosent av den totale fangstmengden og 14 prosent av førstehåndsverdien.

Det ble fisket 76 700 tonn lodde i 2014. Dette er en nedgang på 53 prosent sammenliknet med 2013. Førstehåndsverdien for lodde minket med 60 prosent i samme periode. Sildefangsten minket med 20 prosent fra 2013 til 2014, og utgjorde 18 prosent av total fangstmengde. Førstehåndsverdien for sild gikk i samme periode ned 21 prosent, til 1,9 milliarder kroner, og utgjorde 13 prosent av total fangstverdi.

Samlegruppen "andre skalldyr og bløtdyr" omfatter hovedsakelig antarktisk krill. Fra 2013 til 2014 økte fangstmengden og førstehåndsverdien med henholdsvis 25 og 6 prosent. Denne gruppen utgjorde med det 8 prosent av total fangstmengde i 2014.

Utenlandske fartøy leverte 368 500 tonn fisk og skalldyr i Norge i 2014. Verdien av de utenlandske landingene var 2,9 milliarder kroner.

De siste tallene for omsetning fra oppdrettsanlegg er fra 2013. Det ble omsatt fisk og skalldyr for 40 milliarder kroner fra norske oppdrettsanlegg i 2013. Dette er en økning på 34 prosent fra året før. Produsert mengde gikk likevel ned 6 prosent, til

1,25 millioner tonn solgt fisk i 2013. Laks utgjorde hele 94 prosent av den produserte mengden oppdrettsfisk.

Sterk økning i sjømateksporten i 2014

Tall fra Norges sjømatråd viser at det i 2014 ble eksportert sjømat for 68,8 milliarder kroner. Dette er en økning på 12 prosent, eller 7,3 milliarder kroner, fra året før. Resultatet ga rekorder for både laks, torsk og makrell.

Norge eksporterte laks og ørret for 46,2 milliarder kroner i 2014. Gjennomsnittsprisen for fersk, hel laks fra Norge var 41,06 kroner per kilo. Det er 3,4 prosent mer enn året før.

Norge eksporterte torskefisk for 12 milliarder kroner i 2014. Det er rekord og en økning på 20 prosent, eller 2 milliarder kroner, fra året før. Målt i volum økte norsk eksport av torskefisk med 3 prosent fra 2013.

Aldri tidligere er det produsert mer klippfisk i Norge enn i 2014, om lag 100 000 tonn. Klippfisken, som i sin helhet blir bearbeidet i Norge, betyr både helårslige arbeidsplasser og ringvirkninger lokalt. Norge eksporterte klippfisk for 3,7 milliarder kroner i 2014. Det er en økning på 19 prosent fra året før og ny rekord for klippfiskeksporten. Målt i volum eksporterte Norge 3 prosent mer klippfisk i 2014 enn året før.

Det ble eksportert makrell for 4,1 milliarder kroner i 2014, som er en økning på 1,2 milliarder kroner, eller 43 prosent, sammenlignet med 2013. Sildeeksporten endte på 2,7 milliarder kroner i 2014, som er en nedgang på 14 prosent eller 444 millioner kroner fra året før.

Norge eksporterte reker, skalldyr og bløtdyr for 1 milliard kroner i 2014. Det er en økning på 23 prosent fra 2013.

Ifølge sjømatrådet har norsk sjømat aldri hatt en sterkere posisjon på verdensmarkedet. Selv om vårt viktigste sjømatmarked, Russland, falt bort i 2014, klarer norsk sjømatnæring å omstille seg til nye markeder. Sjømateksporten til EU økte med 16 prosent i 2014, til totalt 43 milliarder kroner. EU er det viktigste markedsområdet for norsk sjømatnæring. I 2014 gikk 62 prosent av den totale sjømateksporten til EU.

Totalt eksporterte Norge sjømat til 143 ulike land over hele verden i 2014. Av disse er Polen det viktigste eksportmarkedet etterfulgt av Frankrike, mens Storbritannia ble det største vekstmarked i 2014 med en økning på 1,2 milliarder kroner, eller 42 prosent fra året før.

Møre og Romsdals posisjon noe bedret

Møre og Romsdal var i 2013 det tredje største oppdrettsfylke i Norge med hensyn til produksjonsmengde og det fjerde største med hensyn til verdi. Dette var et opprykk fra året før, da fylket var på femte plass både med hensyn til produksjonsmengde og verdi. Møre og Romsdal var i 2013 det femte største fylke på laks og det tredje største på ørret. I motsetning til flere av de øvrige oppdrettsfylkene gikk fangstmengden i Møre og Romsdal opp i 2013 i forhold til året før, mens verdien økte i alle oppdrettsfylkene. Målt i antall sysselsatte i oppdrettsnæringen er Møre og Romsdal landets tredje største.

Fylket er fortsatt det klart største eksportfylke av fisk med om lag 23 prosent av fiskeeksporten og om lag ¼ av landets totale sjømateksport. Dette representerer imidlertid en nedgang sammenliknet med årene til og med 2012, men på linje med 2013.

Landbruk

Fra 2013 til 2014 gikk tallet på husdyrprodusenter ned med 2,1 prosent på landsbasis, fra drøyt 29 700 jordbruksbedrifter til om lag 29 100. Størst prosentvis nedgang var det i tallet på jordbruksbedrifter med melkegeiter, med en nedgang på drøyt 7 prosent, etterfulgt av jordbruksbedrifter med melkekuer og med svin, med en nedgang på mellom 4 og 5 prosent fra 2013 til 2014. Tallet på bedrifter med melkekuer ble redusert med om lag 500, til i underkant av 9 400, i den samme perioden. Tallet på bedrifter med svin var på litt over 2 400, om lag 100 færre enn året før. Knapt 14 100 jordbruksbedrifter hadde vinterfôret sau ved inngangen til 2014, om lag det samme som året før.

Færre storfe

Det totale tallet på storfe gikk ned med 14 000 fra 2013 til 2014. Tallet på ammekuer økte noe, mens tallet på melkekuer og andre storfe gikk ned. Gjennomsnittlig buskapsstørrelse i 2014 var 25 for melkekuer og 15 for ammekuer. Fra 2013 til 2014 gikk tallet på sau over ett år ned med 26 600, til 884 900 sau. Tallet på alssvin var 94 000 i 2014, 2 600 færre enn året før. Gjennomsnittlig buskapsstørrelse var 80 for alssvin og 231 for slaktesvin.

Økning i fjørkre

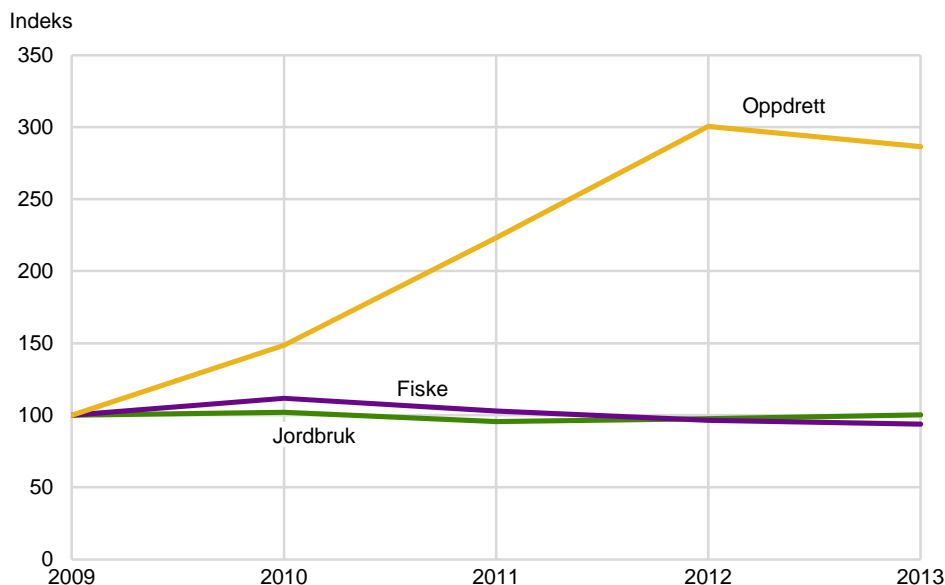
Fra 2013 til 2014 økte tallet på bedrifter med slaktekylling med om lag 7 prosent til snaue 700, mens tallet på bedrifter med verpehøner holdt seg omtrent uendret på snaut 2000. I den samme perioden økte tallet på slaktekylling med 12,4 prosent til 70,6 millioner, mens tallet på verpehøner økte med drøyt 3 prosent til snaut 4,3 millioner.

For Møre og Romsdal gikk tallet på jordbruksbedrifter ned fra 2013 til 2014 med 2,6 prosent. Størst prosentvis nedgang var det i antall gårdsbruk med svin, ammekuer og melkekuer, mens gårdsbruk med slaktekylling gikk opp. Til sammen gikk tallet på storfe ned, mens tallet på verpehøner og slaktekylling gikk klart opp. Tendensen til større bruksenheter fortsetter, der tallet på gårdsbruk går mer ned enn antall husdyr for de husdyrslag som går ned, mens antall gårdsbruk øker mindre enn antall husdyr for de husdyrslag som går opp.

Videre utsikter for primærnæringene

På landsbasis venter vi at bruttoproduktet for primærnæringene samlet sett kan gå litt opp i 2015, målt som årsgjennomsnitt. Utviklingen anslås å bli positiv innen både jordbruk og skogbruk og fiskeoppdrett, mens utviklingen ventes å bli noe mer moderat innen fiske og fangst, som hadde en klar produktjonsvekst i fjor. I Møre og Romsdal er innslaget av fiske og fangst samt fiskeoppdrett i primærnæringene klart høyere enn landsgjennomsnittet. Bruttoproductet i primærnæringene i fylket samlet er anslått å endre seg lite i inneværende år, mot en svak vekst i landsgjennomsnittet. Det er ventet at bruttoproduktet for primærnæringene kan øke litt også til neste år, med en fortsatt vekst innen jordbruk og skogbruk og fiskeoppdrett, men en litt mer moderat vekst innen fiske og fangst. Vi ser da for oss en utvikling i Møre og Romsdal som ligger omtrent på landsgjennomsnittet.

Figur 3.1. Bruttoprodukt i primærnæringene. Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2009=100

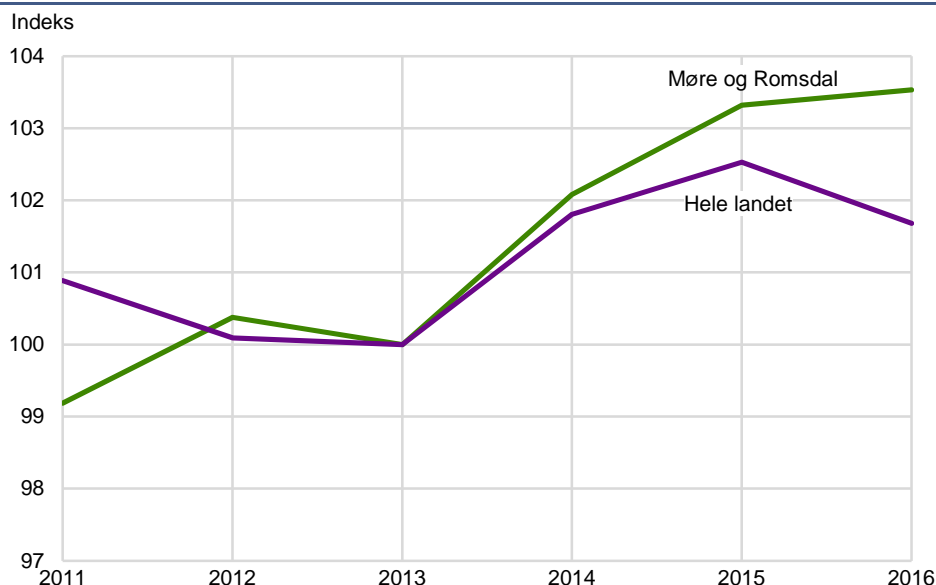

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Sysselettingen i primærnæringene viser en svak oppgang

Sysselettingen i primærnæringene inkludert oppdrett har falt gjennom en årrekke, men vært noe mer stabil de siste 5 årene. I 2014 var det en liten økning på nær 2 prosent, med en svak sysselettingsoppgang i jordbruk og skogbruk og en litt sterkere oppgang fiske og fangst og fiskeoppdrett. Jordbruk og skogbruk viser en sysselettingsvekst fra 3. til 4. kvartal 2014, mot en svak nedgang i kvartalet før, mens fiske og fangst og fiskeoppdrett viser en sysselettingsvekst både i 3. og 4. kvartal 2014. Fylkesfordelt nasjonalregnskap viser at nær en femtedel av landets sysselettede innen fiske, fangst og fiskeoppdrett arbeider i Møre og Romsdal. Det er ventet en fortsatt liten økning i sysselettingen innen fiske og fangst og fiskeoppdrett i år, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en liten nedgang i jordbruk og skogbruk. Det store innslaget av fiske, fangst og fiskeoppdrett i Møre og Romsdal innebærer at det ligger an til en fortsatt liten oppgang i sysselettingen i primærnæringene samlet i fylket, og noe bedre utvikling sammenlignet med landsgjennomsnittet.

Figur 3.2. Sysselettede personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og landsgjennomsnitt Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Sysselsettingen i primærnæringene i Norge antas å gå noe ned til neste år, med en nedgang i jordbruk og skogbruk, mens det ventes fortsatt sysselsettingsvekst i oppdrettsnæringen. Sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal vil trolig utvikle seg litt mer positivt enn i landet sett under ett også i 2016.

3.2. Industri og bergverksdrift

I 2015 ventes en liten nedgang i industriproduksjonen i landet som helhet. Produksjonen ventes å kunne trekke litt opp igjen til neste år. Etter en økning i industrisysselsettingen i fjor ventes en nedgang i industrisysselsettingen i inneværende år. I Møre og Romsdal anslås utviklingen i produksjonen og sysselsettingen innen industrien å bli omtrent som i landet som helhet eller litt svakere i år. Industriinvesteringene i Møre og Romsdal ventes å gå litt opp både i år og til neste år.

Positiv utvikling i industriproduksjonen i 2014

Bruttoproduktet i industrien økte i volum med 3,4 prosent for landet som helhet fra 2012 til 2013. Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 3,6 prosent i 2014. Det var høy vekst i første halvår og langt lavere utover i andre halvår. Sesongjusterte KNR-tall viser at bruttoproduktet i industrien gikk opp med 0,8 prosent i 1. kvartal og 2,7 prosent i 2. kvartal 2014, mens endringen i 3. og 4. kvartal var henholdsvis 0,9 og 0,2 prosent.

Det var imidlertid klare forskjeller i utviklingen for de forskjellige industri-næringene. Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr økte også gjennom andre halvår, mens nesten alle andre gikk ned gjennom andre halvår samlet og/eller i 4. kvartal 2014.

Som årsgjennomsnitt var det i 2014 spesielt stor økning i bruttoproduktet i nærings- og drikkevareindustri, produksjon av metaller, verfts- og transportmiddel-industri i tillegg til produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner, samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr. I mange industrier gikk aktiviteten ned og størst var nedgangen i produksjon av papir og papirvarer, gummivare- og plastindustri, grafisk industri og møbelindustri.

Norsk industriproduksjon samlet gikk imidlertid opp med 4,6 prosent fra oktober 2013 til oktober 2014, viser kalenderjusterte tall. Estimerte tall fra Eurostat, viser at industriproduksjonen i land i eurosonen økte med 1,3 prosent i den samme perioden.

Industriens optimisme dempes

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer kartlegger industriledernes vurderinger av konjunktursituasjonen og utsiktene framover. Konjunkturbarometeret for 4. kvartal 2014 viser at det samlet sett var en nedgang i ordretilgangen i både hjemme- og eksportmarkedet i 4. kvartal. Imidlertid var det stor variasjon mellom de ulike næringsområdene. Hos produsenter av investeringsvarer forverret markedsforholdene seg i dette kvartalet, og dette førte til nedgang i samlet ordrebeholdning for industrien. Når det gjelder innsatsvarer (det vil si næringer som maskinindustri, bygging av skip og oljeplattformer samt maskin-reparasjon og maskininstallasjon), var det en økning i ordretilgangen fra eksport-markedet og en klar oppgang i eksportpriser. Dette gjaldt spesielt for produsenter av tradisjonelle eksportvarer som kjemiske råvarer og ikke-jernholdige metaller. Valutaeffekter som følge av en svak norsk krone medvirket til dette. Produsenter av konsumvarer melder om en økning i både ordretilgang og priser, hvor spesielt næringsmiddelindustrien bidro til denne oppgangen.

Venter nedgang i første kvartal 2015

Den generelle bedømmelsen av utsiktene for 1. kvartal 2015 er nøytral. Færre bedriftsledere er positive til utsiktene enn i foregående kvartal, og det forventes at sysselsetting og ordrebeholdning vil falle. Det er produsenter av investeringsvarer som er negative med tanke på 1. kvartal, noe som henger sammen med at lavere investeringer i olje- og gassvirksomhet gir redusert aktivitet i disse næringene. Det var imidlertid fortsatt en generell optimisme blant produsenter av innsatsvarer og konsumvarer, men med noe negative forventinger til sysselsettingen. En svak norsk krone bedrer konkurranseevnen for mange av disse produsentene, noe som kommer til uttrykk i forventet vekst i ordretilgang fra eksportmarkedet.

Sammensatte konjunkturindikatorer for industrien falt fra 1 til -2 (sesongjusterte nettotall) i 4. kvartal og lå dermed under det historiske gjennomsnittet. Nedgangen var særlig sterk for produsenter av investeringsvarer. Lavere ordrebeholdning og forventet nedgang i produksjonen for disse produsentene er hovedårsakene til det samlede fallet. Tallverdier over null antyder at produksjonsvolumet vil øke i kommende periode, mens tallverdier under null antyder at produksjonsvolumet vil falle.

Kapasitetsutnyttingsgraden i industrien er fallende

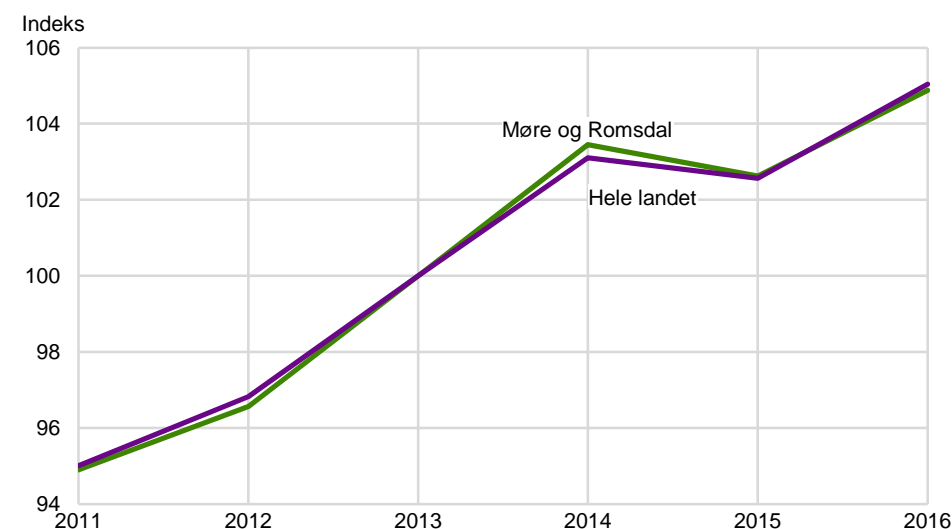
Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad i industrien har falt noe siden 3. kvartal og beregnes til 79,7 prosent ved utgangen av 4. kvartal 2014. Resultatet ligger under det historiske gjennomsnittet. Nedgangen i kapasitetsutnyttingsgraden var sterkest blant produsenter av investeringsvarer.

Gjennomsnittlig antall arbeids måneder som dekkes av industriens ordrebeholdning, var i 4. kvartal omtrent på samme nivå som i 3. kvartal og ligger over det historiske gjennomsnittet. Svak ordretilgang innenfor produksjon av skip og oljeplattformer og i maskinindustrien bidro imidlertid til å trekke ned nivået for denne indikatoren for investeringsvarer. Indikator for ressursknapphet ligger om lag på samme nivå som i 3. kvartal, men er gått noe ned fra første halvår 2014. Mindre knapphet på arbeidskraft og færre med full kapasitetsutnyttelse forklarer dette.

Videre utsikter for industrien

I inneværende år venter vi at industriproduksjonen faller litt. Dette har i de modellbaserte anslagene sammenheng med forventet nedgang innen produksjon av verksstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer. Økt aktivitet innen de fleste industrinæringer som ikke leverer veldig mye til petroleumsvirksomheten ventes å føre til en klar økning i bruttoproduktet i industrien i 2016.

Figur 3.3. Bruttoprodukt i industri og bergverk i hele landet og Møre og Romsdal
Volumindekser, årgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

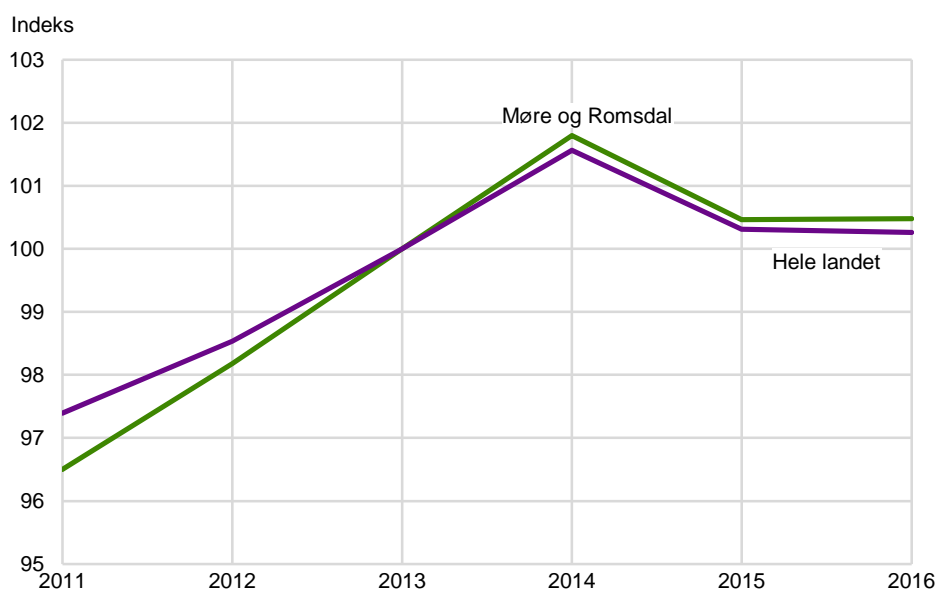
Industriproduksjonen i Møre og Romsdal påvirkes til dels av de samme faktorene som for landet som helhet, men er i noe større grad påvirket av etterspørsel fra olje- og gassvirksomheten enn det som er tilfelle for gjennomsnittet for norsk industri. De viktigste næringene for fylket er imidlertid bygging av skip og plattformer, den øvrige verksstedsindustrien samt produksjon av produktinnsats- og investeringsvarer. Deler av disse næringene ventes å utvikle seg noe svakere enn flere av de øvrige industrinæringene, slik at industriproduksjonen i fylket ventes å utvikle seg moderat svakere enn landsgjennomsnittet for industriproduksjonen samlet i år. Anslagene for industriproduksjonen i 2016 ligger omtrent på nivå med produksjonsutviklingen for industrinæringene på landsbasis.

Fra oppgang til nedgang i industrisysselsettingen

Industrisysselsettingen i Norge gikk opp med 0,7 prosent i 2014 etter 1,5 prosent året før. Fra 3. til 4. kvartal i 2014 gikk industrisysselsettingen svakt ned, mot nullendring kvartalet før. Anslagene for inneværende år peker ned, mens det ventes små endringer i sysselsettingen i industrien samlet i 2016. Det er sysselsettingen i produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter og kraftkrevende industri samt verkstedsindustri inklusive bygging av skip og plattformer som ventes å trekke ned, mens sysselsettingen innen konsumvareindustrien ventes å utvikle seg noe bedre.

På årsbasis var det en økning i industrisysselsettingen i Møre og Romsdal både i 2013 og 2014, og med en noe sterkere sysselsettingsvekst enn landsgjennomsnittet. For inneværende år ser det ut til å bli en nedgang i industrisysselsettingen i fylket, omtrent som i landet som helhet eller litt sterkere, noe som har sammenheng med svakere utvikling i industrinæringene som påvirkes av lavere investeringer i petroleumsnæringen, og da blant annet produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter, kraftkrevende industri samt produksjon av verksstedsprodukter inklusive produksjon av skip og plattformer. Produksjon av konsumvarer ventes fortsatt å bidra til økt sysselsetting. Dette sammen med en svak bedring i sysselsettingen i verksstedsindustrien kan bidra til at industrisysselsettingen utvikler seg moderat bedre enn landsgjennomsnittet til neste år.

Figur 3.4. Sysselsatte i industri og bergverk i hele landet og i Møre og Romsdal. Årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

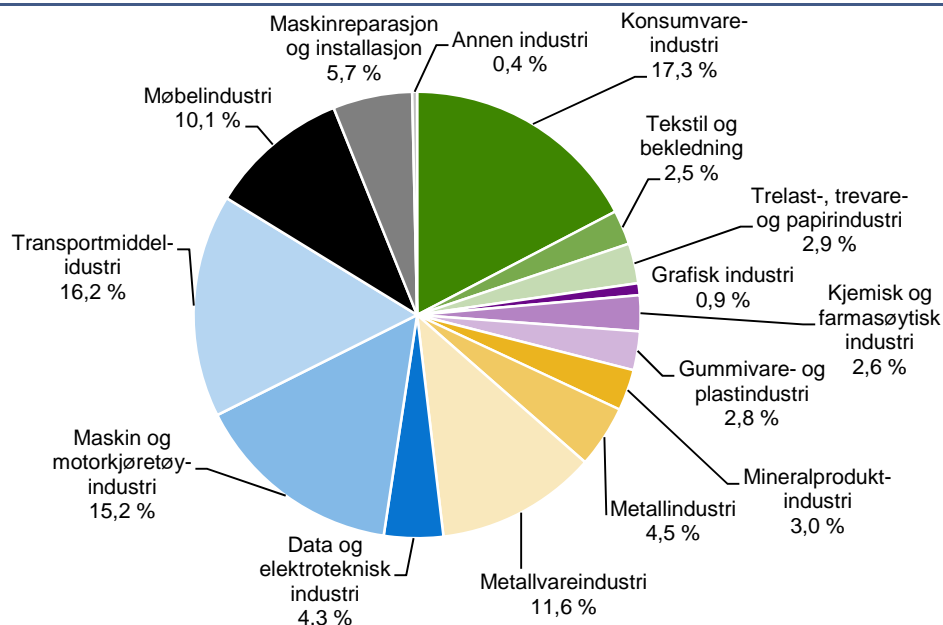
Fordeling av industrisysselsettingen i Møre og Romsdal

I de siste årenes konjunkturrapporter for Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl (2010), Hungnes og Stambøl (2011) og Hungnes, Stambøl og Eika (2012, 2013)) har vi drøftet de forskjellige hovednæringenes utvikling og

betydning i Møre og Romsdal. Industrien klarer i noen grad å opprettholde sin andel av produksjonen, mens andelen av sysselsettingen har hatt en tendens til å gå noe ned. I 2013 utgjorde industrisysselsettingen om lag 15,8 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket mot drøyt 15,7 prosent året før, noe som indikerte at industrien i motsetning til årene før klarte å opprettholde sin andel av sysselsettingen. Figur 3.5 viser industrinæringenes andel av Møre og Romsdal samlede industrisysselsetting i 2013 målt med de sysselsattes bosted.

Konsumvareindustrien, som består av produksjon av næringsmidler og drikkevarer, utgjør den største enkeltnæringen med drøyt 17 prosent av den samlede industrisysselsettingen. Deretter følger transportmiddelindustrien og maskin- og motor-kjøretøyindustrien med henholdsvis drøyt 16 og drøyt 15 prosent av den totale industrisysselsettingen. Det er innenfor disse industrigrupper vi finner mye av verkstedsindustrien, som også omfatter bygging av skip og oljeplattformer. Sysselsetting knyttet til produksjon av metaller og metallvarer utgjør i sum en betydelig del av fylkets industrisysselsetting, der metallvareindustrien sysselsetter snaut 12 prosent og metallindustrien snaut 5 prosent av den samlede industrisysselsettingen. Møbelindustrien på Sunnmøre bidrar til at denne næringen fortsatt utgjør en betydelig andel av industrisysselsettingen i fylket, med om lag 10 prosent. Av de øvrige industrinæringene i Møre og Romsdal er maskinreparasjon og installasjon og data og elektroteknisk industri de største med en sysselsettingsandel på snaut 6 og drøyt 4 prosent av fylkets samlede industrisysselsetting.

Figur 3.5. Fordeling av sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal i 2013 etter bosted

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fortsatt litt økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal

Investeringene i industri og bergverk gikk opp med 5,3 prosent i 2014, om lag som året før. Tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at oppgangen i industriinvesteringene har fortsatt inn i 2014, og bruttoinvesteringene var noe høyere i de tre første kvartalene av 2014 enn i samme periode året før. Tall for 3. og 4. kvartal 2014 viser fortsatt oppgangen i industriinvesteringene. Industriinvesteringene ventes ifølge modellbaserte anslag å gå opp med 2,8 prosent i år, målt som årsgjennomsnitt. Til neste år anslås industriinvesteringene på landsbasis å ta seg noe mer opp.

I Statistisk sentralbyrås investeringstelling gjennomført i november 2014 har industribedriftene oppjustert sine anslag for egne investeringer sammenlignet med forrige måling. Mens tidligere prognoser antydte et fall i industriinvesteringene i 2015, taler de nyeste anslagene for at den positive utviklingen også vil fortsette til

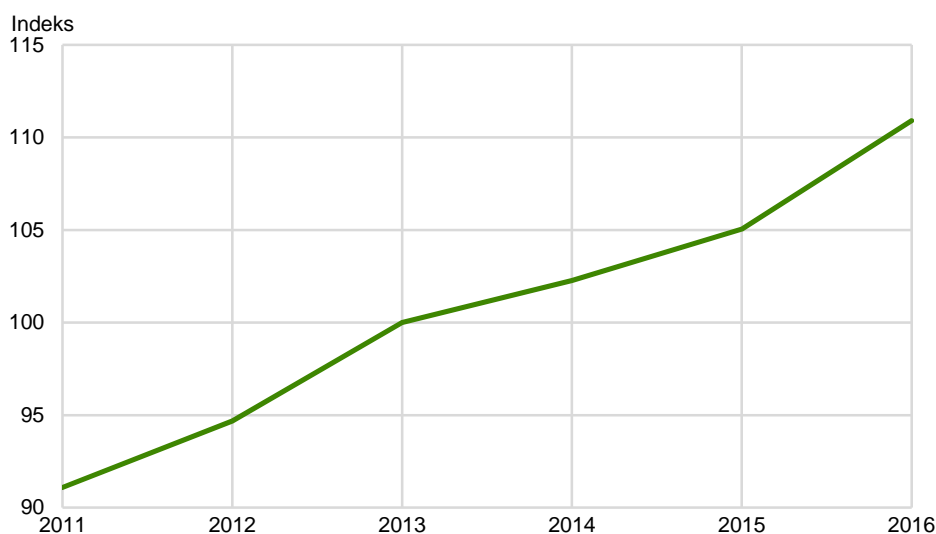
neste år. Sammenlignet med 2014 ventes det nå en vekst i industriinvesteringene på 4,5 prosent til neste år, målt i løpende priser. Nye prosjekter innenfor næringer som blant annet metallindustrien, næringsmiddelindustrien samt oljeraffiner­ing, kjemisk og farmasøytisk industri forklarer deler av denne oppjusteringen. Til tross for oppjusterte 2015-anslag for næringsmiddelindustrien venter denne næringen fremdeles en nedgang i investeringene sammenlignet med 2014.

Utviklingen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal ble ifølge anslag positiv, men litt svakere enn i landet for øvrig i 2014. Anslag for i år viser en fortsatt økning i industriinvesteringene i fylket, omtrent på linje med landsgjennomsnittet. Dette har først og fremst sammenheng med oppgang i investeringene i produksjon av konsumprodukter og i produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter. Til neste år ventes fortsatt oppgang i industriinvesteringene, blant annet på grunn av forventet økning i investeringene i kraftkrevende industri og i produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter. På bakgrunn av sammensetningen av industrinæringene ventes økningen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal samlet å bli omtrent på linje med landsgjennomsnittet både i år og til neste år.

Industriutviklingen i fylket vil blant annet være avhengig av hvordan den internasjonale økonomien kommer til å utvikle seg. Utsikter til noe bedring trekker isolert sett opp. Lavere etterspørsel fra petroleumsnæringen ventes å bidra negativt.

En svekket kronekurs vil, isolert sett, bedre markedssituasjonen for konkurranseutsatt virksomhet. En analyse foretatt i Stambøl og Jørgensen (2007) konkluderte med at en styrket kroneverdi fikk noe større negative virkninger på samlet produksjon og sysselsetting i Møre og Romsdal enn for landet som helhet. Dette fordi fylket har mer av sitt næringsliv konsentrert om næringer som konkurrer med utlandet. Dette gjelder først og fremst konkurranseutsatt industri, men også delvis for markedsrettet tjenesteyting og bygg og anlegg. Disse effektene vil være symmetriske slikt at fylket relativt sett kan få noe mer positive effekter på sysselsetting og produksjon når kronekursen svekkes. Med andre ord har Møre og Romsdal en industristruktur som på den ene siden påvirker produksjon og sysselsetting mer negativt enn landsgjennomsnittet av lavere investeringer i petroleumsnæringen, men som på den annen side kan påvirkes mer positivt enn landsgjennomsnittet av en svekket kroneverdi. I Boks B har vi gjort en beregning av et oljeprisfall kombinert med en kronesvekkelse hvor sysselsettingsfallet blir mindre i Møre og Romsdal enn i landet for øvrig.

Figur 3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt Volumindekser, årgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

3.3. Bygge- og anleggsvirksomheten

Lav investeringsvekst i fastlandsnæringene kan redusere veksten i bygge- og anleggsvirksomheten framover

I Statistisk sentralbyrås makromodell KVARTS påvirkes boligprisene positivt av en økning i husholdningenes disponible inntekter og av lavere renter. Videre tas det hensyn til at husholdningenes låneopptak og boligprisene påvirker hverandre gjensidig. I tillegg påvirkes boligprisene på kort sikt av husholdningenes forventning til den økonomiske utviklingen framover.

I SSBs Konjunkturtendenser fra desember 2014 ble det lagt til grunn at husholdningene fortsatt ville oppfatte de økonomiske utsiktene som relativt svake i den nærmeste tiden og at forventningene ville svekke seg ytterligere inn i første halvår 2015, noe som ville gi negative impulser til boligprisutviklingen. Deretter ble det antatt at stemningen ville snu og at forventningsindikatoren ville vende tilbake til et normalt nivå i begynnelsen av 2016. Det var videre ventet at reallønnsutvikling i 2015 ville bli svak, mens veksten i bruttogjelda ble antatt å bli stimulert av en lav realrente. På grunnlag av dette ga beregningene at boligprisen bare ville vokse med 0,2 prosent fra 2014 til 2015. Boligprisveksten i november 2014 til januar 2015 har imidlertid blitt langt høyere enn forventet og dette tyder isolert sett på at årsveksten fra 2014 til 2015 blir klart høyere enn prognosen fra desember 2014.

Tabell 3.1. Igangsettingstillatelser for byggeprosjekter i 2014. Prosentvis endring fra året før

	Møre og Romsdal	Hele landet
Tallet på boliger	-24,1	-10,5
Bruksareal, boliger	-11,1	-11,8
Bruksareal til annet enn boliger	-0,1	0,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå, foreløpige tall

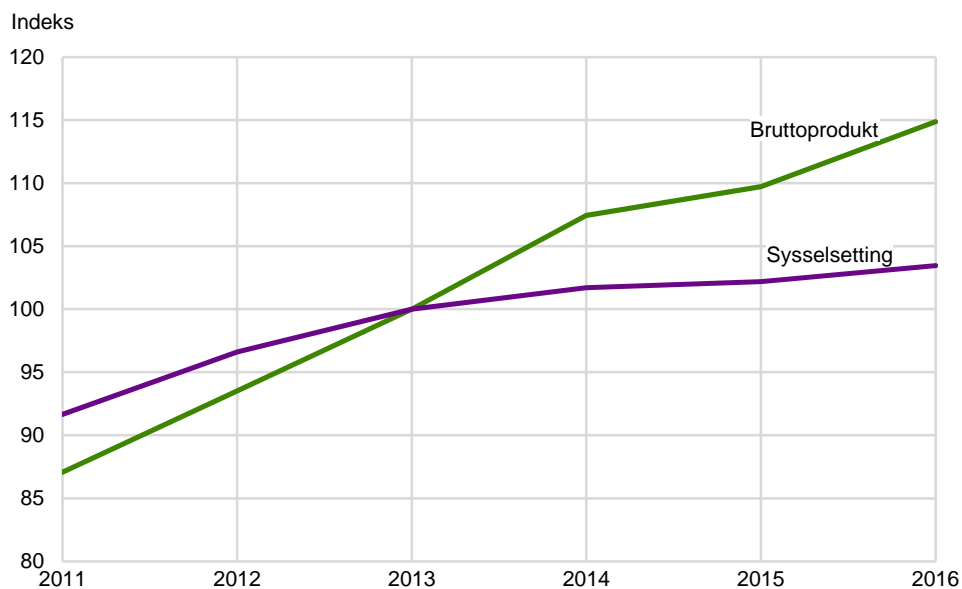
I følge foreløpige tall for igangsettingstillatelser var boligbyggingen i 2014 i overkant av 10 prosent lavere enn i 2013, både målt i antall boliger og i boligareal. For Møre og Romsdal viser tallene en nedgang på drøye 10 prosent målt i boligareal, mens nedgangen i antall boliger var nesten 25 prosent. Igangsettingstallene i byggearealstatistikken bygger på datoer for når tillatelsene registreres av kommunene i Matrikkelen. At det gis en igangsettingstillatelse, innebærer ikke alltid at bygging settes i gang umiddelbart. Byggearealstatistikken omfatter foreløpig heller ikke boliger som kommer til ved ombygging av eksisterende bygningsmasse (for eksempel nye boliger som kommer til ved at næringsareal blir gjort om til boligareal). I Konjunkturtendensene fra desember 2014 la vi til grunn om lag uendrede boliginvesteringer fra 2014 til 2015.

I Møre og Romsdal fortsetter arbeidet med E39. Det er i statsbudsjettet for 2014 satt av midler planlegging av prosjektene E39 Kryssing av Romsdalsfjorden, E39 Kryssing av Ørstafjorden, E39 Kryssing av Storfjorden (Hafast), E39 Halsafjorden og E39 Volda – Ålesund – Molde – Astad. Det er også satt av midler til planlegging av prosjektet E39 Betna – Vinjeøra – Stormyra i Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag. Ved behandlingen av konseptvalgutredningen for E39 Skei – Ålesund har regjeringen besluttet at framtidig E39 mellom Skei og Volda skal gå via Byrkjelo, i tunnel gjennom Utvikfjellet, i bru over indre del av Nordfjord og videre til Volda via Kvivsvegen. I Statsbudsjettet for 2015 ligger det også inne at det skal settes inn ekstra fergekapasitet i sambandene E39 Halså – Kanestrøm og E39 Molde – Vestnes.

Prosjektet Tresfjordbrua i Vestnes kommune fortsetter og ventes åpnet for trafikk i oktober 2015. Prosjektet omfatter bygging av om lag 2,8 kilometer ny veg, med-regnet bru over Tresfjorden. Tresfjordbrua fører til en innkorting av E136 med om lag 13 kilometer. Fra Vikebukta til Helland som er kommunesentrum i Vestnes kommune, blir innkorting om lag 22 kilometer.

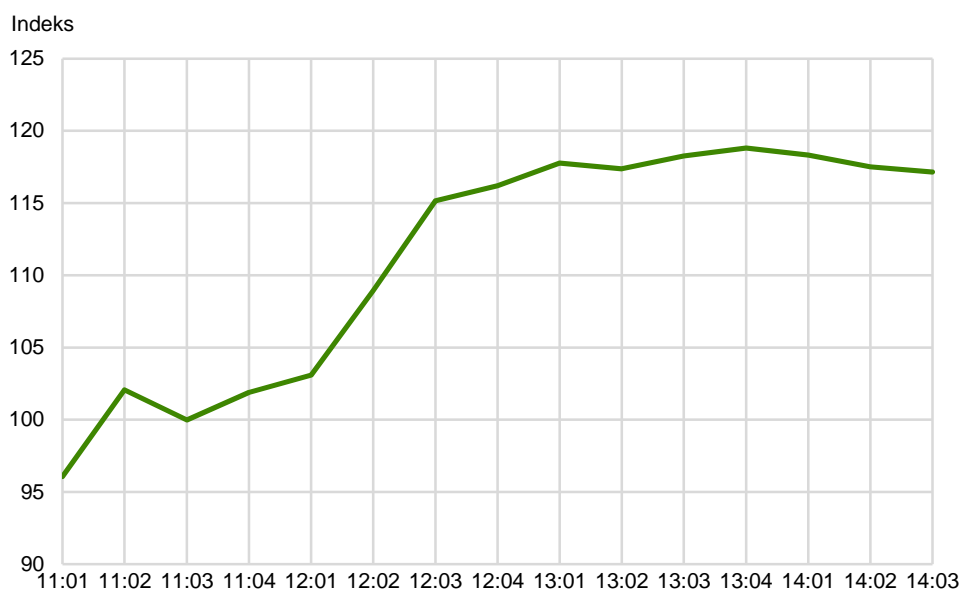
Ifølge kvartalsvise nasjonalregnskapstall var det 219 000 ansatte i bygge- og anleggsvirksomheten i 4. kvartal 2014. På årsbasis var veksten fra 2013 til 2014 på 2,7 prosent. I 2012 og 2013 var sysselsetningsveksten innenfor bygge- og anleggsvirksomheten på henholdsvis 5,5 og 2,9 prosent. Dette er om lag det dobbelte av sysselsetningsveksten i Fastlands-Norge som helhet. I Konjunkturtendensene fra desember 2014 ble det lagt til grunn en vekst i investeringene i Fastlands-Norge på i overkant av 1 prosent, som er en klar nedgang fra de fire årene før. Dette er antatt å bidra til om lag nullvekst for sysselsettingen innenfor bygg og anlegg.

Figur 3.7. Bruttoprodukt og sysselsetting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser, årgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Figur 3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser, 2011=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.4. Markedsrettet tjenesteyting

Det er ventet en svak produksjonsoppgang i markedsrettet tjenesteyting i Møre og Romsdal inneværende år. Til neste år ventes produksjonsveksten å kunne ta seg litt mer opp enn i år. Etter en moderat sysselsettingsvekst i fjor, ventes små endringer i sysselsettingen i år og til neste år. Det ventes en nedgang i investeringene i år, mens anslagene viser en vekst igjen i investeringene til neste år.

En svakere økning i produksjonen i Møre og Romsdal i 2015

Markedsrettet tjenesteyting er definert som næringer på fastlandet inkludert boligjenester, men uten offentlig forvaltning.² Bruttoproduktet i markedsrettet tjenesteyting steg med 2,0 prosent i 2014, etter en vekst på 2,3 prosent i 2013. Det var en klar vekst i informasjon og kommunikasjon, finansierings- og forsikringsvirksomhet, overnattings- og serveringsvirksomhet, transport utenom utenriks sjøfart, boligjenester og kultur, underholdning og annen tjenesteyting som bidro mest til produksjonsveksten, mens post- og distribusjonsvirksomhet hadde klar produksjonsnedgang. Sesongjusterte KNR-tall viser at bruttoproduktet i markedsrettet tjenesteyting samlet gikk opp med 0,4 prosent i 1. kvartal og 0,5 prosent i 2. kvartal 2014, mens endringen i 3. og 4. kvartal var henholdsvis 0,6 og 0,5 prosent.

Anslag for inneværende år indikerer en fortsatt oppgang i produksjonen i markedsrettet tjenesteyting, målt som årsgjennomsnitt, om enn med klart lavere vekst enn i fjor. Til neste år ventes veksten i produksjonen å ta seg litt opp igjen.

Møre og Romsdal hadde en produksjonsutvikling i markedsrettet tjenesteyting som lå litt i underkant av landsgjennomsnittet i fjor. Produksjonsutviklingen i næringen ventes også i inneværende år å bli noe svakere enn i landet for øvrig. Til neste år anslås den samlede produksjonen i markedsrettet tjenesteyting å utvikle seg på linje med landsgjennomsnittet eller litt svakere.

Noen utvalgte korttidsindikatorer viser i stor grad positiv utvikling i Møre og Romsdal i 2014 sett i forhold til året før, men som varierer noe i styrke sammenliknet med tilsvarende utvikling i landet sett under ett. Hotellovernattingene, målt i antall overnattinger i hele 2014 sammenliknet med tilsvarende periode året før, viste en oppgang i Møre og Romsdal på 6,3 prosent. Utviklingen er sterkere enn tilsvarende tall på landsbasis, som i samme periode økte med 3,3 prosent. Omsetningsstatistikken for varehandelen viser en vekst på 5,8 prosent for Møre og Romsdal de første åtte månedene i 2014 sett i forhold til tilsvarende periode året før. Tilsvarende tall for landet som helhet viser noe lavere vekst enn i Møre og Romsdal. Tallet på førstegangsregistrerte nye personbiler i fylket gikk opp med 1,9 prosent for hele 2014 sammenliknet med 2013. Tilsvarende tall for landet som helhet viser en vekst i på 1,4 prosent.

Når det gjelder utviklingen i åpnede konkurser, som berører flere næringer enn kun markedsrettet tjenesteyting, ligger fylket klart bedre an enn landsgjennomsnittet. Det var en nedgang i antall åpnede konkurser på 13,6 prosent i 2014 sett i forhold til 2013. Landstallene viser imidlertid en oppgang i antall åpnede konkurser i 2014 på drøyt 5 prosent sett i forhold til 2013. Veksten i skatteinnbetalingene i fylket i 2014 var litt lavere enn året før med en økning på 0,2 prosent fra 2013. Dette er under veksten i landsgjennomsnittet når skatteinntekter fra kontinentalsockelen holdes utenfor.

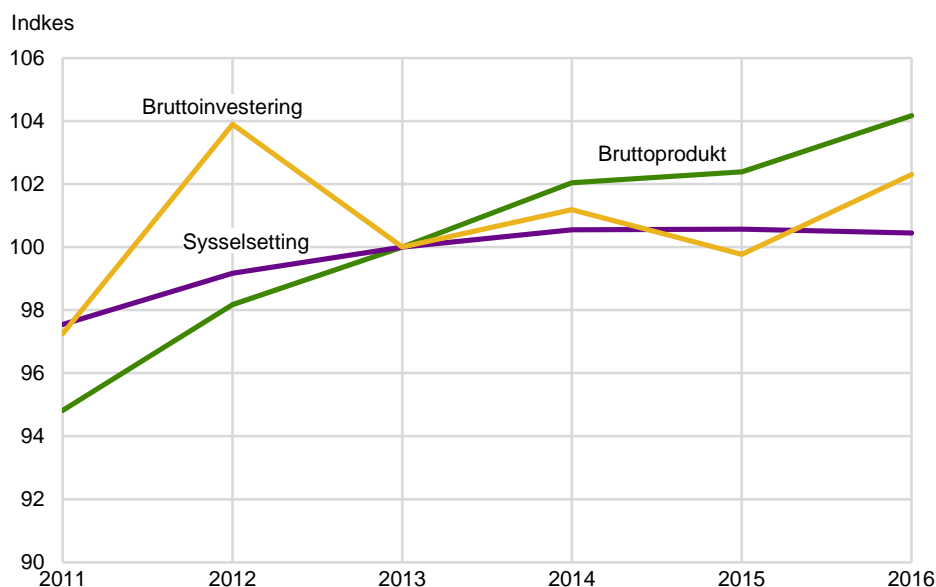
² I markedsrettet tjenesteyting opereres det i de modellbaserte anslagene blant annet med følgende næringer: varehandel, innenriks samferdsel inkl. lufttransport (transport), bank og forsikringsvirksomhet (finansiell tjenesteyting), boligjenester, informasjonstjenester, utleie av forretningsbygg og omsetning og drift av fast eiendom, FOU-tjenester, samt en samlegruppe under betegnelsen annen markedsrettet tjenesteproduksjon, der forretningsmessig tjenesteyting utgjør en stor enkeltstående. I tillegg viser den løpende statistikken som anvendes i analysene en inndeling av næringer innenfor markedsrettet tjenesteyting i varehandel og reparasjon av motorvogner, transport utenom utenriks sjøfart, overnattings- og serveringsvirksomhet, post og distribusjonsvirksomhet, informasjon og kommunikasjon, finansierings- og forsikringsvirksomhet, omsetning og drift av fast eiendom, boligjenester, faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, forretningsmessig tjenesteyting og kultur, underholdning og annen tjenesteyting.

Tabell 3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før

	Møre- og Romsdal	Hele Landet
Omsetningsstatistikk for varehandel		
(1-4. termin 2014)	5,8	4,0
Førstegangsregistrerte nye personbiler		
(Januar - desember 2014)	1,9	1,4
Hotellstatistikk, antall overnattinger		
(Januar - desember 2014)	6,3	3,3
Skatteregnskapsstatistikk		
Innbetaling og fordelt skatt.		
(Januar - desember 2014)	0,2	1,9
I alt inkl. Kontinentalsokkelen		-2,2
Åpnede konkurser		
(Januar - desember 2014)	-13,6	5,2

Etter en sysselsettingsvekst i 2013 og 2014, ser det ut til at bedriftene innen markedsrettet tjenesteyting i fylket samlet sett får små eller ingen endringer i antall sysselsatte i år, noe som er omtrent på linje med anslagene for landsgjennomsnittet. Det er forventet positiv sysselsettingsutvikling innen forretningsmessig tjenesteyting, og utleie av forretningsbygg, omsetning og drift av fast eiendom, mens varehandel, innenriks samferdsel, bank- og forsikringsvirksomhet og tjenester tilknyttet olje- og gassutvikling ventes å trekke noe ned. Det er ventet at sysselsettingsutviklingen i markedsrettede tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal vil bli omtrent som i landet for øvrig også til neste år, med små endringer som tenderer i retning en svak sysselsettingsnedgang.

Figur 3.9. Markedsrettet tjenesteyting. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

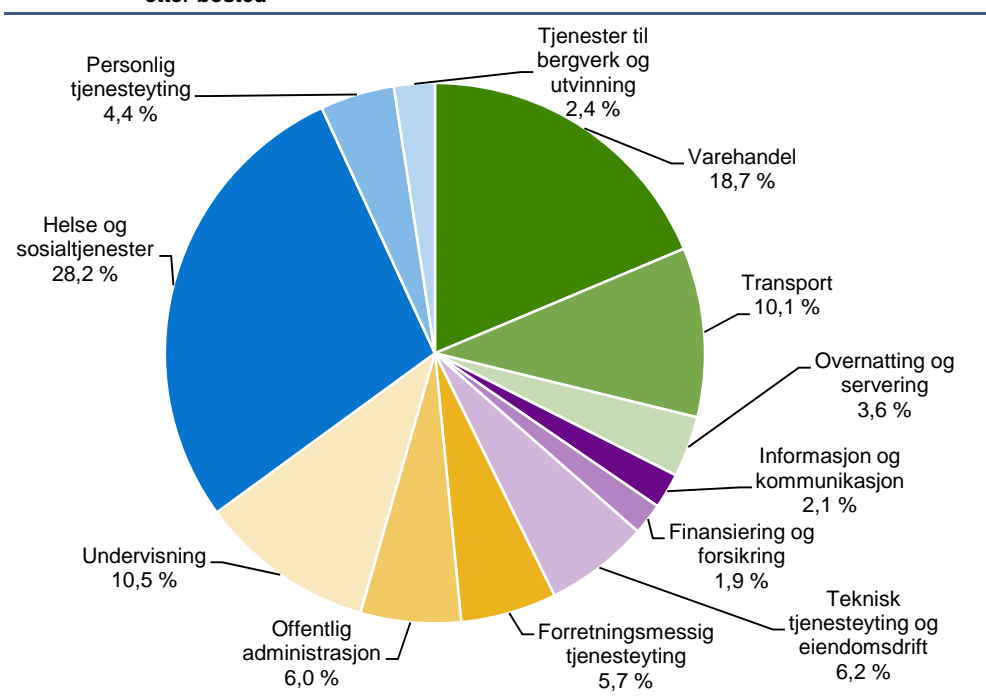
Etter en moderat oppgang i bruttoinvesteringene i markedsrettet tjenesteyting i 2013, var det et lite fall i 2014 og det ventes en liten nedgang i inneværende år. Neste år ventes det igjen en liten oppgang i investeringene i markedsrettet tjenesteyting. Investeringene gikk i fjor opp i enkelte av næringene innenfor markedsrettet tjenesteyting, spesielt innenfor informasjon og kommunikasjon, finansierings- og forsikringsvirksomhet og transport. I forretningsmessig tjenesteyting gikk investeringene klart ned i første halvår av 2014 etter en meget sterk vekst året før, for så å ta seg opp igjen utover høsten 2014. Investeringene i varehandel, overnattings- og serveringsvirksomhet samt forretningsmessig tjenesteyting gikk klart ned i fjor. Investeringene i Møre og Romsdal ventes å utvikle seg litt svakere enn landsgjennomsnittet både i år og til neste år.

Fordeling av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringer

I de siste årenes konjunkturrapporter har vi drøftet de forskjellige næringenes utvikling og betydning i Møre og Romsdal (se Bjørnstad, Hungnes og Stambøl (2010), Hungnes og Stambøl (2011) og Hungnes, Stambøl og Eika (2012, 2013)). Trenden er at de tjenesteytende næringene utgjør en økende andel av produksjonen, og i enda større grad andelen av sysselsettingen. I 2013 stod de tjenesteytende næringene for drøyt 70 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket når vi holder næringer som vann- og kraftforsyning og avfallshåndtering utenfor tjenesteytende virksomhet. Noe av forklaringen ligger i at en del bedriftsrettede tjenester, som tidligere om årene er blitt utført internt i industribedriftene, er skilt ut som egne enheter, og deretter blir definert som markedsrettet tjenesteyting. I tillegg kommer utvidelser av eksisterende tjenesteytende virksomheter og en rekke nyetableringer av bedrifter som utfører tjenester både for det øvrige næringslivet, men også for et stadig økende folketall i fylket.

Figur 3.10 gir en oppdatert oversikt over de tjenesteytende næringenes andel av Møre og Romsdal samlede sysselsetting i tjenesteytende næringer i 2013 målt for de sysselsatte som har Møre og Romsdal som bostedsfylke. Det er her tatt med tall for både markedsrettede tjenesteytende næringer og offentlig forvaltning, der den siste er representert gjennom offentlig administrasjon, og størstedelen av helse- og sosialtjenestene og undervisning. Helse- og sosialsektoren utgjør, som året før, den største enkeltnæringen, med mellom 28-29 prosent av den samlede tjenesteytende sysselsettingen. Deretter følger varehandelen med snaut 19 prosent, mens undervisning og transporttjenester utgjør mellom 10 og 11 prosent av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringene. Mye av den fremvoksende delen av produktrettet tjenestevirksomhet er å finne i næringene finansiering og forsikring, teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og informasjon og kommunikasjon. Samlet sett sysselsatte disse næringene drøyt 16 prosent av fylkets sysselsetting i de tjenesteytende næringene i 2013. Tjenester tilknyttet oljeutvinning, som tidligere ble definert utenfor Fastlands-Norge, er denne gang tatt med og utgjør om lag 2,5 prosent av sysselsettingen i de tjenesteytende næringene i fylket.

Figur 3.10. Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal i 2013 etter bosted

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.5. Offentlig tjenesteyting

Det ventes vekst i bruttoproduktet i offentlig forvaltning i år, omtrent på linje med veksten i fjor. Produksjonen ventes å øke også til neste år, omtrent på linje med i år. Det ventes fortsatt vekst i sysselsettingen, om enn noe mer moderat enn i fjor. Investeringene i fylket ventes å øke både i år og til neste år.

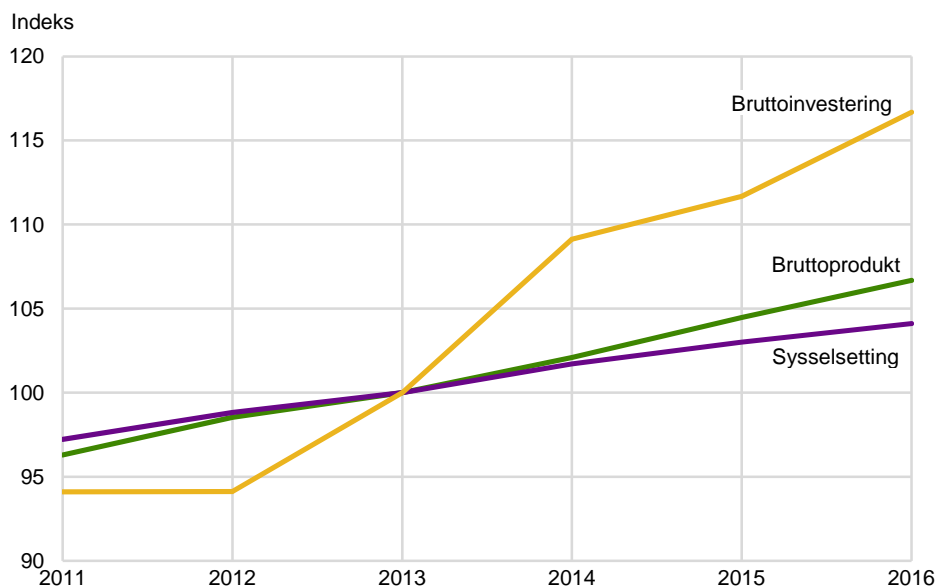
Positiv utvikling i produksjonen for Møre og Romsdal i 2014

Det var en økning på 1,8 prosent i bruttoproduktet i offentlig forvaltning for landet som helhet i 2014, mot 1,4 prosent året før. Dette fordelte seg på 2,3 prosent oppgang i statsforvaltningen og 1,4 prosent økning i kommuneforvaltningen. Det var en klar økning i helse- og sosialtjenester og i offentlig administrasjon, mens veksten i undervisningssektoren var lavere. Produksjonen i offentlig forvaltning samlet er anslått å øke litt sterkere for Møre og Romsdal enn for landet som helhet i 2014. I inneværende år og til neste år ventes veksten i produksjonen å utvikle seg omtrent som i fjor.

Investeringene i offentlig forvaltning samlet økte med 8,5 prosent på landsbasis i 2014, mot 6,5 prosent året før. Veksten fordeler seg med 9,7 prosent i statsforvaltningen og 6,9 prosent i kommunal forvaltning. Våre beregninger viser en moderat lavere vekst i investeringene i offentlig forvaltning i Møre og Romsdal enn i landsgjennomsnittet. Investeringene i statsforvaltningen ventes å bli klart lavere i år enn i fjor, mens anslagene viser noe mindre nedgang i investeringsveksten i kommunal forvaltning.

Økte investeringer i både offentlig administrasjon, undervisning og helse- og sosialtjenester bidrar til å holde investeringene i Møre og Romsdal oppe også i år, om enn en del lavere enn i fjor. Til neste år ventes utviklingen i de samlede investeringene i offentlig forvaltning i Møre og Romsdal å bli omtrent på linje med eller litt sterkere enn i inneværende år, men omtrent som for landsgjennomsnittet.

Figur 3.11. Offentlig forvaltning. Bruttoproduct, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Sysselsettingen i offentlig forvaltning økte i 2014 med 1,3 prosent på landsbasis, mot 1,1 prosent i 2013. For inneværende år ventes en noe svakere økning i sysselsettingen i offentlig forvaltning enn i fjor. Det er ventet litt sterkere vekst i sysselsettingen i den kommunale tjenesteproduksjonen enn i den statlige forvaltningen. Det er langt fler sysselsatt i den kommunale tjenesteproduksjonen i Møre og Romsdal enn den statlige, slik at utviklingen i kommunal sektor er av størst betydning for sysselsettingsutviklingen i offentlig forvaltning samlet.

Sysselsettingsveksten anslås å bli litt sterkere i fylket enn på landsbasis. Til neste år er det ventet at sysselsettingen i offentlig forvaltning fortsatt utvikler seg positivt, om enn moderat svakere enn veksten anslått for inneværende år, men omtrent som i landet for øvrig eller litt sterkere.

Noen finansielle indikatorer

I Nasjonalbudsjettet 2015 anslås realveksten i kommunesektorens samlede inntekter i 2014 til 1,1 prosent. Inntektsveksten vil med dette bli lavere enn det som ble lagt til grunn i budsjettopplegget for 2014 (1,4 prosent), og også lavere enn i årene 2010-2013. Lavere realinntektsvekst enn forutsatt har sammenheng med svak vekst i skatteinntektene, noe som igjen skyldes svakere utvikling i norsk økonomi enn forventet.

I 2013 og 2014 økte aktivitetsveksten samtidig som inntektsveksten ble redusert. Den økte aktivitetsveksten har sammenheng med høy investeringsvekst etter noen år med realnedgang i investeringene. Sysselsettingsveksten er fortsatt noenlunde på linje med inntektsveksten. Aktivitetsveksten i 2014 anslås til 1,8 prosent.

Investeringene i kommunesektoren ligger på et historisk sett høyt nivå, og nivået er høyt innenfor de fleste tjenesteområder. Det høye investeringsnivået og økende grad av lånefinansiering har bidratt til betydelig negative netto finansinvesteringer. Negative netto finansinvesteringer har bidratt til at nettogjelden i kommunesektoren har økt kraftig, fra 20 prosent av inntektene i 2007 til 44 prosent ved utgangen av 2013. Deler av gjelden er knyttet til gebyrfinansierte tjenester og rentekompensasjonsordninger, og den renteksponeerte delen av gjelden utgjør om lag 30 prosent av inntektene. Rentenivået er for tiden svært lavt, og gjeldsoppbyggingen bidrar til at kommunesektorens økonomi blir mer sårbar for renteøkninger

Netto driftsresultat viser hva kommunene og fylkeskommunene sitter igjen med av driftsinntekter når alle driftsutgifter, inkludert netto renteutgifter og låneavdrag, er trukket fra. Netto driftsresultat kan enten brukes til finansiering av investeringer eller avsettes til senere bruk. Ifølge Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi bør netto driftsresultat over tid ligge på om lag 3 prosent av driftsinntektene for kommunesektoren samlet. Resultatet for sektoren samlet i 2013 var på 2,4 prosent. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i 2013 i gjennomsnitt et netto driftsresultat på 1,6 prosent av driftsinntektene (ned fra 1,7 prosent året før). Landsgjennomsnittet for kommunene inkludert Oslo var 2,3 prosent. Møre og Romsdal fylkeskommune hadde i 2013 et netto driftsresultat på -1,5 prosent av driftsinntektene (ned fra 2,4 prosent året før). Landsgjennomsnittet utenom Oslo var 5,9 prosent.

Netto lånegjeld viser kommunenes og fylkeskommunenes langsiktige gjeld fratrukket totale utlån (videreformidling av lån) og ubrukte lånemidler. Netto lånegjeld anses å være det målet som gir best uttrykk for den gjelden som må dekkes av kommunenes ordinære inntekter. Kommunene i Møre og Romsdal hadde i gjennomsnitt 67 801 kroner per innbygger i netto lånegjeld i 2013 (opp fra 44 944 kroner året før). Landsgjennomsnittet var 51 475 kroner per innbygger. Netto lånegjeld for fylkeskommunen var 11 916 kroner per innbygger (opp fra 11 212 kroner året før), mens landsgjennomsnittet lå på 8 637 kroner..

Økonomiske rammer og noen foreslåtte bevilgninger for 2015

Det anslås å bli en reell vekst i kommunesektorens samlede inntekter på om lag 7,8 milliarder kroner i 2015. Veksten er regnet fra anslått inntektsnivå i 2014 i Revidert nasjonalbudsjett 2014. Av veksten er 4,7 milliarder kroner frie inntekter, fordelt med 4,1 milliarder kroner til kommunene og 0,6 milliarder kroner til fylkeskommunene. Dette tilsvarer en reell vekst i frie inntekter på 1,5 prosent.

Innenfor veksten i frie inntekter er enkelte formål særskilt ivarettatt. Av veksten for kommunene begrunnes 270 millioner kroner med en styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten, 333,9 millioner kroner med et mer fleksibelt barnehageopptak og flere barnehageplasser, 235 millioner kroner for redusert foreldrebetaling i barnehager for familier med lav inntekt og 108 millioner kroner til utsettelse av økningen i maksimalpriser i barnehager til 1.5.2015. Av veksten i fylkeskommunenes frie inntekter begrunnes 200 millioner kroner med opprusting og fornying av fylkesvegene, 185 millioner kroner med tapskompensasjon i forbindelse med omleggingen av inntektssystemet, 30,8 millioner kroner for å øke fylkeskommunenes inntekter til videreføring av tiltak under den kulturelle spaserstokken samt for å øke basistilskuddet med om lag 4 000 kroner per lærekontrakt med en anslått budsjetteffekt i 2015 på 78,4 millioner kroner. Veksten i frie inntekter er høyere enn det som er nødvendig for å dekke disse formålene, og anslåtte demografi- og pensjonskostnader.

Veksten i frie inntekter i 2015 må ses i sammenheng med kommunesektorens anslåtte merutgifter knyttet til befolkningsutviklingen. I Kommuneproposisjonen 2015 ble det lagt til grunn beregninger utført av Det tekniske beregningsutvalg for kommunal og fylkeskommunal økonomi som indikerte at kommunesektoren ville få merutgifter i 2015 på om lag 3,1 milliarder kroner som følge av den demografiske utviklingen. Av dette ble det anslått at om lag 2,7 milliarder kroner må finansieres innenfor veksten i frie inntekter. Anslaget baserte seg blant annet på Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger fra juni 2012 og viser den isolerte effekten på kommunesektorens utgifter av endringer i befolkningens størrelse og sammensetning. De anslåtte merutgiftene er et uttrykk for hva det vil koste kommunesektoren å opprettholde tjenestetilbudet i blant annet skole, barnehage og omsorgstjenesten med uendret standard og produktivitet i tjenesteytingen.

Statistisk sentralbyrå publiserte nye befolkningsframskrivninger i juni 2014. Beregninger utført av Kommunal- og moderniseringsdepartementet tyder på at anslaget for 2015 blir redusert med 0,6 milliarder kroner, til 2,5 milliarder kroner. Av dette anslås 2,1 milliarder kroner å belaste de frie inntektene. Reduksjonen kan i all hovedsak henføres til at det tidligere var forventet en vekst i antall barn i barnehagealder, mens de nye framskrivningene tyder på en nedgang.

Fra 2014 til 2015 anslås det på landsbasis en nominell vekst i kommunenes frie inntekter på 4,7 prosent (fra anslag på regnskap for 2014). Kommunene i Møre og Romsdal anslås samlet sett å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4,4 prosent fra 2014 til 2015. Dette er 0,3 prosentpoeng lavere enn anslagene på landsbasis. I Møre og Romsdal har 10 av 36 kommuner vekst som er høyere enn eller lik veksten på landsbasis. Størst vekst har Sula kommune med 7,3 prosent, mens Nesset kommune har lavest vekst med 1,1 prosent. (Vekstprosentene er regnet fra anslag på regnskap for 2014).

Sett under ett hadde kommunene i Møre og Romsdal i 2013 utgiftkorrigerede frie inntekter på 99 prosent av landsgjennomsnittet. Når man sammenligner kommunenes inntekter korrigert for variasjoner i utgiftsbehov, tar man hensyn til at de antatte kostnadene ved å produsere tjenester varierer betraktelig mellom kommunene. I Møre og Romsdal hadde 17 av 36 kommuner utgiftkorrigerede frie inntekter som var høyere eller lik landsgjennomsnittet. Variasjoner i inntektsnivå kommunene i mellom har hovedsakelig sammenheng med variasjoner i skatteinntekter, regionalpolitiske tilskudd, veksttilskudd og skjønntilskudd. Møre og Romsdal fylkeskommune anslås å få en nominell vekst i de frie inntektene på 4,9 prosent (fra anslag på regnskap for 2014) i 2015. Dette er 0,8 prosentpoeng høyere enn anslagene for landsgjennomsnittet på 4,1 prosent.

Det foregår for øvrig en del større prosjektarbeider i Møre og Romsdal, og da spesielt innen vegsektoren og annen samferdsel. 22,5 millioner kroner er foreslått som statlig bevilgning til skredsikringsprosjektet E39 Hjartåberga i Volda

kommune. Midlene vil i sin helhet bli brukt til restfinansiering av prosjektet, som ble åpnet for trafikk i juni 2014.

256 millioner kroner er til sammen foreslått til prosjektet E 136 Tresfjordbrua og E136 Vågstrandstunnelen. Av de foreslåtte midlene i 2015 forutsettes 16 millioner kroner stilt til disposisjon fra bompengeselskapet.

Prosjektet Tresfjordbrua i Vestnes kommune omfatter bygging av om lag 2,8 kilometer ny veg, medregnet bru over Tresfjorden. Av dette er selve kryssingen av Tresfjorden om lag 2 kilometer lang, med ei bru på 1 290 meter på 1,2 kilometer og en sjø- og landfylling på 0,8 kilometer. Tresfjordbrua fører til en innkorting av E136 med om lag 13 kilometer. Fra Vikebukta til Helland som er kommunesentrum i Vestnes kommune, blir innkortinga om lag 22 kilometer.

Prosjektet Vågstrandstunnelen i Rauma kommune omfatter en om lag 3,6 kilometer lang tunnel og om lag 1,2 kilometer ny veg i dagen. Anleggsarbeidene tok til høsten 2012. Vågstrandstunnelen åpnet for trafikk i desember 2014, mens Tresfjordbrua ventes åpnet for trafikk i oktober 2015. Prosjektet er omfattet av "Overgangsordning for rentekompensasjonsordning for bompengelån".

Innenfor foreslåtte bevilgninger til planlegging er det satt av midler til planlegging av prosjektene E39 Kryssing av Romsdalsfjorden, E39 Kryssing av Ørstafjorden, E39 Kryssing av Storfjorden (Hafast), E39 Halsafjorden og E39 Volda – Ålesund – Molde – Astad. Det er også satt av midler til planlegging av prosjektet E39 Betna – Vinjeøra – Stormyra i Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag.

Med dette budsjettforslaget er "Ferjefri E39" et stykke nærmere realisering. Avsetting av midler til planlegging er viktig i en tidlig fase, dersom man skal holde framdrift i disse prosjektene. Regjeringens valg av ulike traséer i 2014 legger grunnlaget for at dette er mulig å starte opp allerede nå, går det fram av budsjettforslaget.

Ved behandlingen av konseptvalgutredningen for E39 Skei – Ålesund har regjeringen besluttet at framtidig E39 mellom Skei og Volda skal gå via Byrkjelo, i tunnel gjennom Utvikfjellet, i bru over indre del av Nordfjord og videre til Volda via Kvivsvegen.

I budsjettforslaget er det satt av midler til planlegging av E39 Betna – Vinjeøra – Stormyra. E136 Tresfjordbrua og Vågstrandstunnelen. Innenfor forslaget til bevilgning for fornying er det satt av midler til utbedring E136 Måndalstunnelene i Rauma kommune.

På riksveg 658 Gjøvsund – Røysa i Giske kommune legges det opp til å videreføre byggingen av gang- og sykkelveg med forskutterte midler fra Avinor AS.

5 millioner kroner er foreslått til restfinansiering av skredsikringsprosjektet riksveg 70 Oppdølstranda i Sunndal kommune.

I budsjettforslaget for 2015 er det lagt til grunn at det skal settes inn ekstra ferjekapasitet i sambandene E39 Halså – Kanestrøm og E39 Molde – Vestnes. Dette vil gi økt rutefrekvens og føre til at det blir færre kjøretøy som ikke kommer med på ferje på ønsket avgang. Det er det lagt til grunn at ferjesambandet Volda – Folkestad skal videreføres som riksvegsamband også etter åpninga av E39 Hjartåberga.

I 2015 er det aktuelt å bruke planleggingsmidler til utarbeiding av reguleringsplan for Stad skipstunnel i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. I tillegg er det aktuelt å bruke slike midler til prosjektene Indre Ålesund havn (Aspevågen) og "Nordlig innseiling Ålesund" (Kalvøysundet).

Regjeringen foreslår i alt 173,4 millioner kroner til farledstiltak. Innenfor den foreslåtte bevilgningen er det satt av midler til å starte tiltak i farleden for innseilingen til Ålesund i Ålesund kommune.

Regjeringen foreslår i alt 64 millioner kroner i tilskudd til kommunale fiskerihavnetiltak.

Av andre prosjekter av betydning for Møre og Romsdal foreslår regjeringen at ordningen med rentekompensasjon for transporttiltak i fylkene utvides. For 2015 foreslås en låneramme på tre milliarder kroner, mot to milliarder kroner i 2014. Investeringsrammen for Møre og Romsdal i 2015 blir etter dette 181,1 millioner kroner, mot 131 millioner kroner i 2014.

Møre og Romsdal fylkeskommune er foreslått tildelt om lag 84,4 millioner kroner til regional utvikling over kapittel 551, post 60. Inkludert er en skjønnsdeling til fylker med regioner og lokalsamfunn med store omstillingsutfordringer (4 millioner kroner).

Regjeringen har fra 1. juli 2014 gjeninnført ordningen med regionalt differensiert arbeidsgiveravgift for 31 kommuner i tillegg til de som fikk gjeninnført ordningen fra 2007. De områdene som ikke har fått gjeninnført 2003-satsene fullt ut, blir kompensert. Etter 1. juli 2014 er det kommunene Herøy, Haram, Midsund, Aukra, Eide og Gjemnes i Møre og Romsdal som ikke har fått gjeninnført ordningen med differensiert arbeidsgiveravgift til 2003-satsene. Kompensasjonsmidlene (kapittel 551, post 61) blir fordelt i første kvartal 2015 når departementet har beregnet forventet fylkesvis kostnadsøkning for 2014.

For øvrig foreslår regjeringen en rammebevilgning til undervisningssektoren i Møre og Romsdal i 2015 på 196,9 millioner kroner til Høgskolen i Molde, vitenskapelig høgskole for logistikk (190,6 millioner kroner i 2014), 311,5 millioner kroner til Høgskolen i Volda (299,7 millioner kroner i 2014) og 245,4 millioner kroner til Høgskolen i Ålesund (225,5 millioner kroner i 2014). Det er for alle høgskolene bevilget noen midler for blant annet konsekvensjusteringer, nye rekrutteringsstillinger, nye studieplasser, etter- og videreutdanning av lærere med mer, men samtidig foretatt reduksjoner som tiltak for avbyråkratisering.

4. Befolkningsutvikling og arbeidsmarked

Fortsatt klar økning i folketallet

Tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk viste en økning i folketallet på litt over 2 100 personer for Møre og Romsdal fra 1. januar 2013 til 1. januar 2014. Med dette ble befolkningsveksten i 2013 litt svakere enn i året før, da folketallet økte med nesten 2 800 personer. Foreløpige tall for de tre første kvartalene av 2014 viser at det fortsatt er en klar vekst i folketallet, og med litt sterkere vekst enn i samme periode året før. Antall innbyggere i fylket passerte ifølge foreløpige tall 263 000 i løpet av tredje kvartal 2014, og var ved inngangen til oktober 2014 kommet opp i drøyt 263 500 personer. Møre og Romsdal er fortsatt det syvende største fylke i Norge. Fylket hadde et fødselsoverskudd (antall fødte minus antall døde) på om lag 490 personer i 2013, mens en innenlandsk netto utflytting fra fylket fortsatt trekker i motsatt retning. I 2013 var en fortsatt meget høy netto innvandring fra utlandet på drøyt 2500, som er mer enn stor nok til å kompensere for det innenlandske flyttetapet.

Med dette bidro den samlede flytteprosessen til klar økning i folketallet i 2013, noe som i enda større grad var tilfelle året før. Foreløpige tall for de tre første kvartaler av 2014 viser at nettoinnvandringen fra utlandet fortsatt holder seg høy, og litt høyere enn i samme periode året før. Den innenlandske nettoinnflyttingen er imidlertid fortsatt negativ, men klart lavere enn tilsvarende innenlandsk

nettoutflytting de tre første kvartalene året før. Beregninger med Statistisk sentralbyrås regionale modell REGARD indikerer en fortsatt vekst i folketallet i fylket i både inneværende år og til neste år. Det samme viser tall fra Statistisk sentralbyrås regionale befolkningsframskrivninger. For landet som helhet har det også vært en klar økning i nettoinnvandringen fra utlandet gjennom flere år, med en rekordhøy netto innvandring til landet i 2012 på over 47 300 personer. Deretter falt nettoinnvandringen noe i 2013, og endte opp med en samlet netto innvandring til landet som helhet på litt over 40 000 personer. Blant fylkene hadde Møre og Romsdal den femte største nettoinnvandringen til Norge i 2013 målt i forhold til innbyggertallet, bare forbigått av fylkene i Nord-Norge og Oslo.

Ifølge endelige tall viste 24 av kommunene i Møre og Romsdal vekst eller nullvekst i folketallet i 2013, mens de øvrige 12 kommunene hadde nedgang i innbyggertallet. Året før viste hele 27 av fylkets kommuner vekst i folketallet. Klart sterkest vekst i folketallet ble observert i Ålesund, men også kommunene Kristiansund, Sula, Giske, Ulstein, Molde, Fræna og Skodje hadde en klar folketilvekst i 2013. Norddal og Tingvoll var kommunene med størst nedgang i folketallet.

Foreløpige tall for de tre første kvartalene av 2014 viser at 23 av kommunene har registrert vekst i folketallet, mens 13 kommuner viser nedgang i folketallet. Av kommunene har Ålesund fortsatt den klart sterkeste veksten i folketallet, etterfulgt av Molde, Sula, Ulstein, Kristiansund, Giske og Vestnes, mens Vanylven og Nesset har størst nedgang.

Innvandringen bidrar til at samlet netto innflytting blir klart positiv

Møre og Romsdal har gjennom en årrekke hatt netto utflytting til andre regioner i Norge. I alle årene etter 2006 har en positiv netto innvandring fra utlandet bidratt med stadig flere personer inn til fylket enn det som ble tapt gjennom den innenlandske nettoutflyttingen, slik at samlet netto innflytting er blitt klart positiv og stadig økende. Møre og Romsdal er for øvrig også det fylket i landet som har hatt klart sterkest prosentvis økning i nettoinnvandringen de siste årene (se Stambøl, 2013).

Foreløpige tall for de tre første kvartalene av 2014 viser at Møre og Romsdal hadde en samlet netto innflytting på drøy 1 500 personer, som er en oppgang på om lag 380 personer fra samme periode året før. Bak tallene ligger et fortsatt innenlandsk nettoflyttetap på om lag 450 personer, mot litt over 770 personer i de tre første kvartalene året før. Flyttebalansen med utlandet viste et overskudd på drøyt 1 960 personer, som er en oppgang fra et innvandringsoverskudd på om lag 1 910 personer i samme periode i 2013. De foreløpige tallene indikerer at Ålesund, Molde, Kristiansund, Ulstein, Sula og Giske hadde den største samlede netto innflyttingen i de tre første kvartalene av 2014, mens Nesset, Sykkylven og Sunndal hadde størst netto utflytting. Av samtlige kommuner i fylket hadde 24 kommuner positiv flyttebalanse de tre første kvartalene av 2014, 12 kommuner viste større utflytting enn innflytting.

Tabell 4.1. Befolkningen pr. 1.1 etter bostedsfylke. 1000 personer

	Møre og Romsdal		
	2014 ¹	2015*	2016
Totalt	261,5	263,7	265,8

¹ Endelige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Fortsatt sterk økning i antall personer i yrkesaktiv alder

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at Møre og Romsdal hadde en økning på vel 2 250 personer i yrkesaktiv alder i 2013, som her vil si personer i alderen 16-74 år. Dette var en noe lavere vekst enn året før, da fylket hadde en økning av personer i denne aldersgruppen på drøyt 2 870 personer. Anslag hentet fra Statistisk sentralbyrås siste regionale befolkningsframskrivninger indikerer en økning i antall personer i yrkesaktiv alder for Møre og Romsdal også i inneværende år og til neste

år, men med litt lavere vekst enn i fjor. Framskrivingene indikerer små endringer av yngre personer i yrkesaktiv alder, mens det fortsatt ventes klar vekst av personer i aldersgruppen 45-74 år. For øvrig ventes en svak økning i antall barn og ungdom og i antall personer 75 år og eldre i de nærmeste to årene. Dette er i stor grad i tråd med den demografiske utviklingen i landet for øvrig.

Lavere vekst i arbeidsstyrken i inneværende år

Arbeidsstyrken, det vil si summen av antall sysselsatte og antall arbeidsledige, økte ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i Møre og Romsdal i 2013. Fra de første tre kvartalene i 2013 til de tre første kvartalene i 2014, målt som gjennomsnitt var det en ytterligere vekst i arbeidsstyrken. Veksten i arbeidsstyrken i Møre og Romsdal i fjor var imidlertid litt mindre enn økningen i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Dette indikerte dermed en svak nedgang i yrkesdeltakelsen i fylket i 2014. Anslagene for inneværende år indikerer en fortsatt oppgang i arbeidsstyrken, men klart mindre enn i fjor, og fortsatt i underkant av det framskrevet økning i antall personer i yrkesaktiv alder skulle tilsi. Det anslås en vekst i arbeidsstyrken til neste år omtrent på linje med anslagene for i år.

Tabell 4.2. Årlig endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer etter bostedsfylke

	Arbeidsstyrke			Sysselsetting			Arbeidsledighet		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Møre og Romsdal	1 800	800	700	1 600	200	500	200	600	200

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Yrkesdeltakelsen måles som forholdet mellom arbeidsstyrken og antall personer i yrkesaktiv alder. Normalt vil en sterkere vekst i sysselsetting føre til noe sterkere økning også i arbeidsstyrken, fordi flere vil søke seg til arbeidsmarkedet. En anslått svakere utvikling i arbeidsmarkedet med klart svakere oppgang i sysselsettingen og økning i ledigheten i inneværende år skulle isolert sett kunne redusere yrkesdeltakelsen i fylket. En vridning i befolkningens utdanningsnivå fra lavere mot høyere utdanning bidrar isolert sett til en liten vekst i arbeidsstyrken, i og med at yrkesdeltakelsen er høyere for grupper med høy utdanning enn hos de med lav og middels utdanning. En anslått fortsatt klar oppgang i antall personer i yrkesaktiv alder kan også bidra i samme retning. En sterk økning i innvandringen gjennom flere år kan imidlertid bidra til en noe mindre vekst i arbeidsstyrken, i og med at innvandrere i gjennomsnitt viser noe lavere yrkesdeltakelse enn personer uten innvandrerbakgrunn.

Svak økning i sysselsettingen

Etter to år med klar oppgang i sysselsettingen økte sysselsettingen for landet som helhet også i 2013. Oppgangen i antall sysselsatte i 2013 ble ifølge tall fra Nasjonalregnskapet på 1,2 prosent sett i forhold til året før. Ifølge tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap økte sysselsettingen med litt i underkant av 1,3 prosent fra de tre første kvartalene av 2013 til de tre første kvartalene av 2014, målt som gjennomsnitt. I Statistisk sentralbyrås konjunkturrapport fra desember 2014, blir sysselsettingen på landsbasis anslått å øke med 1,1 prosent i 2014, målt som årsgjennomsnitt, mens det anslås en klart svakere vekst for inneværende og neste år på 0,2 prosent for hvert av årene.

I 2012 og 2013 var økningen i antall utførte timeverk noe svakere enn økningen i antall sysselsatte, slik at gjennomsnittlig arbeidstid per sysselsatt gikk noe ned. I 2014 økte antall utførte timeverk mer enn antall sysselsatte. Når utførte timeverk justeres for ulikt antall virkedager i året var det en liten nedgang i gjennomsnittlig arbeidstid i 2012 og 2013, og en svak oppgang i 2014.

Regionale anslag med modellen REGARD indikerte en oppgang i sysselsettingen i Møre og Romsdal i 2014 på litt i underkant av 1,2 prosent, målt som årsgjennomsnitt i forhold til året før, noe som er omtrent på linje med oppgangen anslått for landsgjennomsnittet. Anslagene for Møre og Romsdal for inneværende år indikerer

en økning i sysselsettingen på om lag 0,2 prosent i forhold til i fjor, målt som årsgjennomsnitt. Altså fortsatt en vekst på linje med landsgjennomsnittet. Anslagene for 2016 antyder også en svak oppgang i sysselsettingen som fortsatt ventes å følge utviklingen i landet for øvrig.

Det er i våre regionale anslag nærings sammensetningen av utslagene for hver næring, som er årsaken til at Møre og Romsdal kan oppleve en samlet sysselsettingsendring som eventuelt avviker fra landsgjennomsnittet. Når anslagene nå viser små endringer i forhold til landsgjennomsnittet totalt betyr det at de næringsvise endringene i fylket i sum balanseres mot en endring i samlet sysselsetting som ikke avviker nevneverdig fra landsgjennomsnittet.

På landsbasis var det en nedgang i tilgangen av ledige stillinger i 2014 sett i forhold til året før, med en gjennomsnittlig nedgang per virkedag på om lag 7 prosent. Tilsvarende tall for Møre og Romsdal viser en nedgang på om lag 5 prosent.

Primærnæringene i Møre og Romsdal hadde en liten nedgang i sysselsettingen i 2013, svakt mer enn landsgjennomsnittet. Dette hadde sammenheng med en svak sysselsettingsutvikling i jordbruk og skogbruk og i fiske og fangst, mens fiskeoppdrett trakk litt opp. For 2014 anslås en liten oppgang i sysselsettingen i primærnæringene samlet, med en forventet svak vekst i jordbruk og skogbruk og fiske og fangst og en noe sterkere vekst i fiskeoppdrett, som er av stor betydning for fylket. Sysselsettingsutviklingen synes å gå i retning av en liten oppgang også i inneværende år, og noe sterkere enn på landsbasis. Dette har sammenheng med en anslått fortsatt sysselsettingsoppgang innenfor fiskeoppdrett, mens anslagene for jordbruk og skogbruk og fiske og fangst tilsier små endringer i sysselsettingen. Anslagene for neste år viser også en liten oppgang i sysselsettingen i primærnæringene i Møre og Romsdal, med fortsatt forventet sysselsettingsvekst i fiskeoppdrett, mens jordbruk og skogbruk trekker svakt ned.

Sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal viste en økning i 2013 og 2014, målt som årsgjennomsnitt, og litt sterkere enn landsgjennomsnittet. Dette hadde sammenheng med en klar sysselsettingsoppgang i verkstedsindustrien inklusive bygging av skip og plattformer, men også produksjon av konsumprodukter, metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner og reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr trakk sysselsettingen noe opp. Sysselsettingen innen produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter, kraftkrevende industri og produksjon av møbler og annen industriproduksjon trakk litt ned. Anslagene for inneværende år indikerer en nedgang i den samlede industrisysselsettingen i Møre og Romsdal, omtrent som for landsgjennomsnittet eller noe mer. Dette har sammenheng med svakere utvikling i industrinæringene som påvirkes av lavere investeringer i petroleumsnæringen, og da blant annet produksjon av produktinnsats- og investeringsprodukter, kraftkrevende industri samt produksjon av verksstedsprodukter inklusive produksjon av skip og plattformer. Produksjon av konsumvarer ventes fortsatt å bidra til sysselsettingsvekst. Anslagene for neste år indikerer at en svak bedring i sysselsettingen i verksstedsindustrien kan bidra til at industrisysselsettingen utvikler seg moderat bedre enn landsgjennomsnittet, mens det ventes små endringer i produksjon av konsumprodukter, produktinnsats- og investeringsprodukter og kraftkrevende industri.

Det var en klar økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i både 2013 og 2014. Anslagene for inneværende år antyder en fortsatt sysselsettingsvekst, om enn klart mer moderat enn i fjor. Bygge- og anleggsvirksomheten er en av de næringene som både først, og i størst omfang, får merke nedgangstider i økonomien, men er også en av næringene som ofte først viser positive signaler når tendensen går i retning noe strammere arbeidsmarked. Det ventes en fortsatt svak økning i sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten i fylket også til neste år.

Sysselsettingen i markedsrettet tjenesteyting i Møre og Romsdal økte både i 2011, 2012 og 2013, omtrent på linje med i landet for øvrig eller noe svakere. Ifølge anslag ble det en vekst i sysselsettingen for de markedsrettede tjenesteytende næringene samlet også i 2014, om enn litt svakere enn landsgjennomsnittet. Det var størst økning innenfor faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, omsetning og drift av fast eiendom, overnattings- og serveringsvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting. Anslagene for inneværende år viser at sysselsettingsutviklingen innenfor markedsrettet tjenesteyting samlet sett kan bli svak, med forventet positiv sysselsettingsutvikling innen forretningsmessig tjenesteyting, utleie av forretningsbygg og omsetning og drift av fast eiendom, mens varehandel, innenriks samferdsel, bank- og forsikringsvirksomhet og tjenester tilknyttet olje- og gassutvikling ventes å trekke noe ned. Det er ventet at sysselsettingsutviklingen i markedsrettede tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal vil bli omtrent som i landet for øvrig til neste år, med små endringer som tenderer i retning en svak sysselsettingsnedgang.

Møre og Romsdal hadde en klar sysselsettingsøkning i offentlig forvaltning i 2013, som lå litt over landsgjennomsnittet. Anslag for 2014 indikerer en økning i sysselsettingen i offentlig forvaltning på 1,7 prosent både for fylket og for landsgjennomsnittet. For inneværende år ventes en noe svakere økning i sysselsettingen i offentlig forvaltning enn i fjor. Det er ventet litt sterkere vekst i sysselsettingen i den kommunale tjenesteproduksjonen enn i den statlige forvaltningen. Antall sysselsatte i den kommunale tjenesteproduksjonen i Møre og Romsdal er mer omfattende enn den statlige, slik at utviklingen i kommunal sektor er av størst betydning for sysselsettingsutviklingen i offentlig forvaltning samlet. Sysselsettingsveksten anslås å bli litt sterkere i fylket enn på landsbasis. Til neste år er det ventet at sysselsettingen i offentlig forvaltning fortsatt utvikler seg positivt, om enn moderat svakere enn veksten anslått for inneværende år, men omtrent som i landet for øvrig eller litt sterkere.

Tabell 4.3. Sysselsetting etter næring og arbeidsstedsfylke. Endring i prosent fra året før

Næringer:	Møre og Romsdal		
	2014	2015	2016
Primærnæringer	2,0	1,2	0,2
Industri	1,8	-1,3	0,0
Bygg og anlegg	1,7	0,5	1,3
Markedsrettet tjenesteyting	0,5	0,0	-0,1
Offentlig forvaltning	1,7	1,3	1,1
Andre næringer ¹	-0,5	-2,3	-1,2
Totalt	1,2	0,2	0,3

¹ Gruppen 'andre næringer' består av: elektrisitetsproduksjon, utvinning av råolje og naturgass, utenriks sjøfart og boligjenester.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, per desember 2014

Økning i arbeidsledigheten

I 2013 var det en økning i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal, med en oppgang i antall registrert arbeidsledige på litt over 200 personer, mot en nedgang på drøyt 350 arbeidsledige året før. Det gjennomsnittlige nivået på registrert antall helt arbeidsledige utgjorde i 2013 2,0 prosent av arbeidsstyrken, en oppgang fra 1,9 prosent året før. Dette var under nivået for landsgjennomsnittet på 2,6 prosent. Tall for 2014 indikerer en ytterligere økning i arbeidsledigheten på om lag 200 personer, som ifølge foreløpige beregninger utgjør snaut 2,2 prosent av arbeidsstyrken i Møre og Romsdal målt som årsgjennomsnitt. Tilsvarende tall for landsgjennomsnittet er foreløpig beregnet til 2,8 prosent av arbeidsstyrken.

Det ser ut til at sysselsettingen vil gå svakt opp i år, men det samme kan forventes å skje med arbeidsstyrken, slik at det kan gi en litt sterkere økning i arbeidsledigheten enn i fjor. Ifølge anslag ventes arbeidsstyrken å øke med om lag 600 personer mer enn sysselsettingen. Det vil dermed si en anslått økning i arbeidsledigheten på om lag 600 personer målt som årsgjennomsnitt. Ifølge anslag ventes sysselsettingen å øke litt svakere enn arbeidsstyrken også til neste år, slik at ledigheten

kan gå litt opp også i 2016, om enn litt mindre enn i 2015. Målt som nivå på grunnlag av den registrerte arbeidsledighetsprosenten, viser anslagene en økning i arbeidsledighetsprosenten for Møre og Romsdal til om lag 2,5 prosent av arbeidsstyrken i 2015 og 2,6 prosent i 2016.

5. Hovedtrekk av situasjonen og utsiktene for Møre og Romsdal

Anslagene viser en klar økning i bruttoproduktet i primærnæringene i Møre og Romsdal i 2014 sett forhold til året før, og en høyere vekst enn landsgjennomsnittet på grunn av sterk vekst innen fiske og fangst og fiskeoppdrett. For inneværende år er det anslått små endringer i bruttoproduktet i primærnæringene samlet, med svakere økning enn i fjor, og noe lavere enn i landet for øvrig. Det er produksjonen i jordbruk og fiskeoppdrett som ventes å trekke mest opp i år, mens fiske og fangst viser en noe mer moderat produksjonsutvikling etter en klar økning i fjor. Det er ventet at bruttoproduktet for primærnæringene kan øke litt til neste år, med en fortsatt vekst innen jordbruk og skogbruk og fiskeoppdrett, men noe mer moderat vekst innen fiske og fangst. Vi ser da for oss en utvikling i Møre og Romsdal som ligger omtrent på landsgjennomsnittet.

Anslag for bruttoproduktet i industrien viser en oppgang i fylket som er litt sterkere enn i landet for øvrig. I inneværende år ventes en nedgang i bruttoproduktet i industrien i Møre og Romsdal som er større enn på landsbasis. Dette har sammenheng med forventet nedgang innen produksjon av verksstedsprodukter inklusive bygging av skip og plattformer. Industriproduksjonen i Møre og Romsdal påvirkes til dels av de samme faktorene som for landet som helhet, men er i noe større grad påvirket av investeringer og etterspørsel fra olje- og gassvirksomheten enn det som er tilfelle for gjennomsnittet for norsk industri. Produksjon av konsumprodukter, produktinnsats- og investeringsprodukter og etter hvert også deler av kraftkrevende industri og noe bedring i produksjonen av verksstedsprodukter, ventes å gi en litt bedre produksjonsutvikling i 2016.

Utviklingen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal ble ifølge anslag positiv, men litt svakere enn i landet for øvrig i 2014. Anslag for i år viser en fortsatt økning i industriinvesteringene i Møre og Romsdal, omtrent på linje med landsgjennomsnittet. Dette har først og fremst sammenheng med oppgang i investeringene i produksjon av konsumprodukter og i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter. Til neste år ventes fortsatt oppgang i industriinvesteringene, blant annet på grunn av forventet økning i investeringene i kraftkrevende industri og i produksjon av produktinnsats og investeringsprodukter. På bakgrunn av sammensetningen av industrinæringene ventes økningen i industriinvesteringene i Møre og Romsdal samlet å bli omtrent på linje med landsgjennomsnittet både i år og til neste år.

Det ventes en fortsatt vekst i bruttoproduktet i bygge- og anleggsvirksomheten i Møre og Romsdal i inneværende år, om enn klart lavere vekst enn i fjor, men omtrent som i landet for øvrig. Økningen har blant annet sammenheng med positiv utvikling for fylket knyttet til flere igangsatte anleggsarbeider, mens utviklingen i antall igangsatte boliger samt bygg til annet enn boliger er litt svakere enn landsgjennomsnittet. Anslagene indikerer at produksjonsveksten kan ta seg litt opp til neste år.

Møre og Romsdal hadde en klar produksjonsvekst i markedsrettet tjenesteyting i 2014, men litt i underkant av landsgjennomsnittet. Informasjon og kommunikasjon, finansierings- og forsikringsvirksomhet, faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, overnattings- og serveringsvirksomhet og kultur, underholdning og annen tjenesteyting bidro mest til produksjonsveksten, mens post- og distribusjonsvirksomhet hadde klar produksjonsnedgang. Anslag for inneværende år indikerer en svak oppgang i produksjonen i markedsrettet tjenesteyting, målt som

å­r­sg­j­en­n­oms­n­itt, om enn med klart lavere vekst enn i fjor. Pro­duk­sj­ons­ut­vik­lin­gen i næ­rin­gen ven­tes også i inne­væ­ren­de år å bli noe svakere enn i landet for øvrig. Til neste år anslås den samlede pro­duk­sj­onen i markedsrettet tjenesteyting å kunne ta seg litt opp igjen, omtrent på linje med landsgjennomsnittet eller litt svakere.

Pro­duk­sj­onen i offentlig forvaltning samlet er anslått å øke med 2,0 prosent i Møre og Romsdal i 2014, litt sterkere enn for landet som helhet. Brutto­pro­duk­tet i statsforvaltningen og kommune­for­valt­ning­en økte omtrent like mye i fylket over denne perioden. I inne­væ­ren­de år og til neste år ven­tes veksten i pro­duk­sj­onen å utvikle seg omtrent som i fjor.

I Møre og Romsdal var det en oppgang i antall sysselsatte i fjor, omtrent på nivå med landsgjennomsnittet eller svakt høyere. Regionale beregninger indikerer en klart mindre oppgang i syssel­set­ting­en i Møre og Romsdal i inne­væ­ren­de år, målt som å­r­sg­j­en­n­oms­n­itt, og omtrent på linje med en anslått svak syssel­set­tings­opp­gang på landsbasis. Syssel­set­ting­en i primær­næ­rin­gen anslås å trekke svakt opp år, mens det er ventet nedgang i industri­syssel­set­ting­en. Det ven­tes små endringer i syssel­set­ting­en i markedsrettede tjenesteytende næringer samlet i inne­væ­ren­de år, mens syssel­set­tings­ut­vik­lin­gen i bygge- og anleggsvirksomheten og offentlig tjenesteyting fortsatt ven­tes å trekke litt opp. I det som defineres som andre næringer ven­tes syssel­set­ting­en å gå ned. Her finnes blant annet tjenester til olje- og gassutvinning.

Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk var det en klar økning i folketallet i Møre og Romsdal gjennom 2013, men klart lavere vekst enn i året før, da fylket opplevde en rekordstor befolkningsøkning. Det var fortsatt en positiv naturlig tilvekst i befolkningen, mens samlet netto innflytting, inkludert netto innvandring, fortsatt var høy.

I de siste årene har netto innvandring fra utlandet vært mer enn stor nok til å kompensere for det innenlandske flyttetapet, og nådde i 2012 et rekordhøyt nivå i Møre og Romsdal. I 2013 var nettoinnvandringen fra utlandet til fylket fortsatt høy, om enn med litt lavere vekst enn i året før. Den innenlandske nettoutflyttingen var om lag på samme nivå som året før. Foreløpige tall for de tre første kvartalene av 2014 tilsier at nivået på nettoinnvandringen fortsatt holder seg godt oppe, samtidig som den innenlandske nettoutflyttingen går litt ned.

Antall personer i yrkesaktiv alder gikk klart opp i Møre og Romsdal i 2013, og det er anslått en fortsatt økning også i 2014 og i inne­væ­ren­de år. Parallelt med anslått svakere utvikling i syssel­set­ting­en ven­tes også arbeidsstyrken å øke noe mindre i år enn i fjor, men slik at arbeidsledigheten ven­tes å gå klart opp i år, målt som å­r­sg­j­en­n­oms­n­itt.

Syssel­set­tings­ut­vik­lin­gen i Møre og Romsdal ven­tes å bli svakt positiv til neste år, omtrent på linje med eller litt i overkant av veksten anslått for i år, men på linje med anslått syssel­set­tings­vekst for landet som helhet. Anslagene for neste år indikerer små endringer i syssel­set­ting­en i primær­næ­rin­gen samlet og i industrien, der syssel­set­tings­nivået ven­tes å flate ut etter en anslått nedgang i år. Med en fortsatt positiv utvikling i pro­duk­sj­onen i bygge- og anleggsvirksomheten ven­tes veksten i syssel­set­ting­en i denne næ­rin­gen å holde seg positiv både i inne­væ­ren­de år og til neste år. Det ligger an til små endringer i syssel­set­ting­en innen markedsrettet tjenesteyting både i år og til neste år. Som i landet for øvrig ven­tes syssel­set­ting­en i offentlig forvaltning fortsatt å øke noe både i år og til neste år, men med en litt lavere vekst sammenliknet med i fjor.

Det ven­tes en økning i folketallet i fylket også til neste år. Det samme gjelder antall personer i yrkesaktiv alder. Den anslåtte utviklingen i arbeidsstyrken og syssel­set­ting­en indikerer en liten økning i arbeidsledigheten i Møre og Romsdal også til neste år, men litt lavere økning enn i år.

Referanser

- Aukrust, O. (1977), "Inflation in the Open Economy. A Norwegian Model" I Krause, L. B. og Sålant, W. S. (red.): *World Wide Inflation. Theory and Recent Experience*, Washington D.C.:Brookings.
- Bjørnstad, R, H. Hungnes og L.S. Stambøl (2010): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2010.
- Blanchard, O. (1997), "Is there a core of usable macroeconomics?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 244-246.
- Blinder, A. (1997), "Is there a core of practical macroeconomics that we should all believe?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 240-243.
- Boug, P., Å. Cappelen og T. Eika (2013), "Exchange rate pass through in an small open economy: The importance of the distribution sector", *Open Economies Review* 24 (5), pp. 853-879.
- Boug, P og Y. Dyvi (red.) (2008): *MODAG – En makroøkonomisk modell for norsk økonomi*. Sosiale og økonomiske studier 111. Statistisk sentralbyrå.
- Cappelen, Å., T. Eika og J. B. Prestmo: *Petroleumsvirksomhetens virkning på norsk økonomi og lønnsdannelse. Framtidig nedbygging og følsomhet for oljeprissjokk*, Rapporter 59/2013.
- Cappelen, Å., T. Eika, og J.B. Prestmo (2014): *Virkninger på norsk økonomi av et kraftig fall i oljeprisen*, *Økonomiske analyser* 3/2014.
- Carlsen, F., K. Johansen og L.S. Stambøl (2013): "Effects of regional labour markets on migration flows, by education level". I *Labour - Review of labour economics and industrial relations*, Vol 27, Issue 1, March 2013, pp 80-92, Wiley – Blackwell.
- Eichenbaum, M. (1997), "Some thoughts on practical stabilization policy", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 236-239.
- Fredriksen, D. (1998): *Projections of Population, Education, Labour Supply and Public Pension Benefits - Analyses with the Dynamic Microsimulation Model MOSART*. Sosiale og økonomiske studier 101. Statistisk sentralbyrå.
- Hungnes, H. og L.S. Stambøl (2011): *Konjunkturbarometer for Møre og Romsdal*. Statistisk sentralbyrå/Sparebanken Møre. Høst 2011.
- Hungnes, H., L.S. Stambøl og T. Eika (2012): *Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal*. Rapporter 26/2012, Statistisk sentralbyrå.
- Hungnes, H., L.S. Stambøl og T. Eika (2013): *Konjunkturtendenser for Møre og Romsdal*. Rapporter 53/2013, Statistisk sentralbyrå.
- Johansen, R. (1997): *REGARD - Modell for regional analyse av arbeidsmarked og demografi*. Teknisk dokumentasjon. Notater 68/1997, Statistisk sentralbyrå.
- Mohn, K., L.S. Stambøl og K.Ø. Sørensen (1994): *Regional analyse av arbeidsmarked og demografi - Drivkrefter og utviklingstrekk belyst ved modellsystemet REGARD*. Sosiale og økonomiske studier 88, Statistisk sentralbyrå.
- Solow, R. (1997), "Is there a core of usable macroeconomics we should all believe in?", *American Economic Review*, 87 (2), pp. 230-232.

Stambøl, L.S. (1994): *Flytting, utdanning og arbeidsmarked 1986-1990. En interaktiv analyse av sammenhengen mellom endringer i flyttetilbøyelighet og arbeidsmarked*. Rapport 17/1994, Statistisk sentralbyrå.

Stambøl, L. S, N.M. Stølen og T. Åvitsland (1998): "Regional analyses of labour markets and demography - a model based Norwegian example". I *Papers in Regional Science - The Journal of the RSAI*, vol 77, no. 1, 37-62, 1998, Regional Science Association International, Illinois, USA

Stambøl, L.S. (2005): *Urban and regional labour market mobility in Norway*. Sosiale og økonomiske studier 110, Statistisk sentralbyrå.

Stambøl, L.S. og J.A. Jørgensen (2007): *Effekter på sysselsetting og bruttoprodukt av en styrking av kronkursen, med spesiell vekt på Møre og Romsdal*. Web-rapport, Sparebanken Møre. Høst 2007.

Stambøl, L.S. (2010a): "Impacts of Regional Labour Market Changes on Migration Trends – Research Examples from Norway". I Huskey, L. og C. Southcott (red.): *"Migration in the Circumpolar North"*. Canadian Circumpolar Institute Press in cooperation with the University of the Arctic. pp. 93-116.

Stambøl, L.S. (2013): *Bosettings- og flyttemønstre blant innvandrere og deres norskfødte barn*. Rapport 46/2013, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2004): *Fylkesfordelt nasjonalregnskap 1997-2004*. Norges offisielle statistikk D389.

Taylor, J. (1997): 'A core of practical macroeconomics', *American Economic Review*, 87 (2), pp. 233-235.

Tønnessen, M, Å. Cappelen og T. Skjerpen (2014): *Befolkningsframskrivninger 2014-2100: Inn- og utvandring. Økonomiske analyser*, 4/2014, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg A

KVARTS: Modellen bak makroprognosene på nasjonalt nivå

KVARTS hører hjemme innenfor en Keynes-inspirert modelltradisjon. De økonomiske mekanismene skiller seg ikke vesentlig fra hva en finner i andre norske og utenlandske makroøkonometriske modeller.³ Modellen er i internasjonal sammenheng meget disaggregert.

KVARTS-modellen er SSBs hovedverktøy i arbeidet med konjunktur- og makroøkonomiske analyser. Den har vært i regelmessig bruk i prognosevirksomheten i over tjue år, og er under kontinuerlig revisjon. KVARTS er basert på kvartalsdata og avviker med det fra MODAG, men er ellers nærmest identisk med hensyn på teoribakgrunn og egenskaper. For en detaljert presentasjon av modellen henvises det derfor til den mest oppdaterte dokumentasjonen av MODAG, se Boug og Dyvi (2008). Se Boug m. fl. (2013) for en litt mer utførlig men kortfattet presentasjon av KVARTS.

KVARTS er en makroøkonometrisk modell hvor kryssløps- og regnskapssammenhengene er supplert med empirisk bestemte atferdssammenhenger forankret i økonomisk teori. Spesielt for de langsiktige sammenhengene er økonomisk teori viktig, mens dynamikken – altså tilpasningen mot langtidssammenhengene – mer bestemmes av føyning til data.

Modellens kryssløpskjerne sikrer balanse mellom tilgang og anvendelse av modellens 45 produkter, og beskriver hvordan produksjonen fordeler seg på modellens 22 næringer. Prisene på sluttleveringene bestemmes i et tilsvarende priskryssløp, mens de enkelte varepriser i hovedsak bestemmes ut fra estimerte historiske sammenhenger basert på kostnadspåslag.

Fastlandsbedriftenes atferd er i hovedsak modellert ut i fra et rammeverk for monopolistisk konkurranse. For hvert produkt eksisterer separate priser for import, eksport og hjemmелеveranser. Eksport- og hjemmemarkedsprisene bestemmes gjennom et påslag på variable enhetskostnader. Påslaget påvirkes av utviklingen i konkurrentpriser. Importprisene bestemmes først og fremst av valutakursen og prisutviklingen på verdensmarkedet og hos våre handelspartnere, men påvirkes også i noen grad av utviklingen i etterspørselen i Norge.

Norsk produksjon for eksport bestemmes av etterspørselen i utlandet og forholdet mellom norske eksportpriser og konkurrentprisene. Importen bestemmes i et samspill mellom samlet innenlands etterspørsel og sammensetningen av denne, og forholdet mellom hjemme- og importprisene. Til gitt innenlandsk etterspørsel, eksport og import av hvert produkt følger da norsk produksjon: Samlet tilbud er lik samlet anvendelse (inkludert endringer i lagerbeholdningen) av hvert produkt. Produksjonen av enkelte primærnærings- og energivarer må imidlertid bestemmes utenfor modellen og da vil endringer i innenlandsk etterspørsel slå ut i import eller eksport av den aktuelle varen.

Etterspørselen etter innsatsfaktorer i de enkelte næringene bestemmes i et simultant system, hvor produksjonen og relative faktorpriser, inkludert brukerpriser på kapital, inngår. Husholdningenes konsum utenom bolig bestemmes av inntekt, formue, relative priser og realrente etter skatt. Boliginvesteringene bestemmes av forholdet mellom bruktboligpriser og byggekostnader. Bruktboligprisen bestemmes i modellen i et samspill med husholdningenes gjeld hvor husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og brukerprisen på boligkapital (der rentenivået er hovedargumentet) er argumenter.

³ Den inneholder også mange av de mekanismene som beskrives som "makroøkonomiens kjerne" i utvekslingen av synspunkter mellom Solow (1997), Taylor (1997), Eichenbaum (1997), Blinder (1997) og Blanchard (1997).

Lønningene bestemmes i tråd med Aukrust-modellen (se Aukrust, 1977). Industrien er lønnsledende og lønnsutviklingen påvirkes av lønnsomheten ved at lønnskostnadsandelen i industrien er stabil på lang sikt til et gitt press i arbeidsmarkedet. Det siste kommer inn ved at det også er en negativ sammenheng mellom nivået på lønnskostnadsandelen i industrien og nivået på arbeidsledigheten. Arbeidsledigheten inngår ikke-lineært. Det innebærer at når arbeidsledigheten i utgangspunktet er høy, vil for eksempel et stimulerende tiltak føre til en klart mindre økning i lønningene enn om ledigheten hadde vært lav. Arbeidsinnvandringen inngår også ved at høy innvandring isolert sett gir en lavere lønnskostnadsandel. Lønningene i resten av markedsrettet næringer og i offentlig forvaltning følger i stor grad utviklingen i industrilønningene, men innvandring trekker lønningen ekstra ned i markedsrettede næringer utenom industri.

Befolkningen i arbeidsdyktig alder er delt inn i åtte ulike demografiske grupper. Befolkningsutviklingen i disse gruppene tar gjerne utgangspunkt i midtalternativet i SSBs befolkningsframskrivninger, men det justeres av at innvandring påvirkes av forhold i norsk økonomi. Arbeidstilbudet til hver av gruppene er produktet av yrkesfrekvensen og gruppens størrelse. Yrkesfrekvensene bestemmes som en funksjon av blant annet reallønn etter skatt og arbeidsledigheten (som sier noe om hvor lett det er å få seg arbeid). Når situasjonen på arbeidsmarkedet er vanskelig, er det en del som ikke tilbyr sin arbeidskraft. Det kan være fordi de da velger å ta mer utdanning, passe barn eller på annen måte være hjemme.

Valutakursen bestemmes i normalversjonen av modellen som en funksjon av pengemarkedsrenta i Norge og i utlandet (euro), inflasjonen begge steder samt oljeprisen. I prognoseberegninger bestemmes pengemarkedsrenta av modellbrukeren.

KVARTS inneholder mange økonometrisk bestemte atferdslikninger. Det er likevel mange variabler som anslås når vi lager prognoser, og som har stor betydning for beregningsresultatene. Alle størrelser knyttet til utlandet; markedsutvikling, rente, inflasjon, råvarepriser må fastsettes utenfor modellen. Det samme gjelder produksjonen av primærnærings- og energivarer. I petroleumsnæringen må de fleste størrelser, inkludert oljeinvesteringene fastlegges av modellbrukerne. I offentlig forvaltning bestemmes produksjon, mens offentlig konsum bestemmes (i hovedsak) definisjonsmessig av de eksogene politikkvariablene offentlig timeverksbruk, produktinnsats, kjøp av konsumtjenester og investeringer. Skatte- og avgiftsatser er i stor grad detaljert representert i modellen og bestemmes av modellbrukerne.

Det er ingen sammenhenger i modellen som legger bånd på budsjettbalansen. KVARTS er i første rekke en modell for kort- og mellomlangsigte problemstillinger. Det er opp til modellbrukeren å designe en politikk som følger handlingsregelen, eller som på annen måte tar langsiktige budsjettensyn.

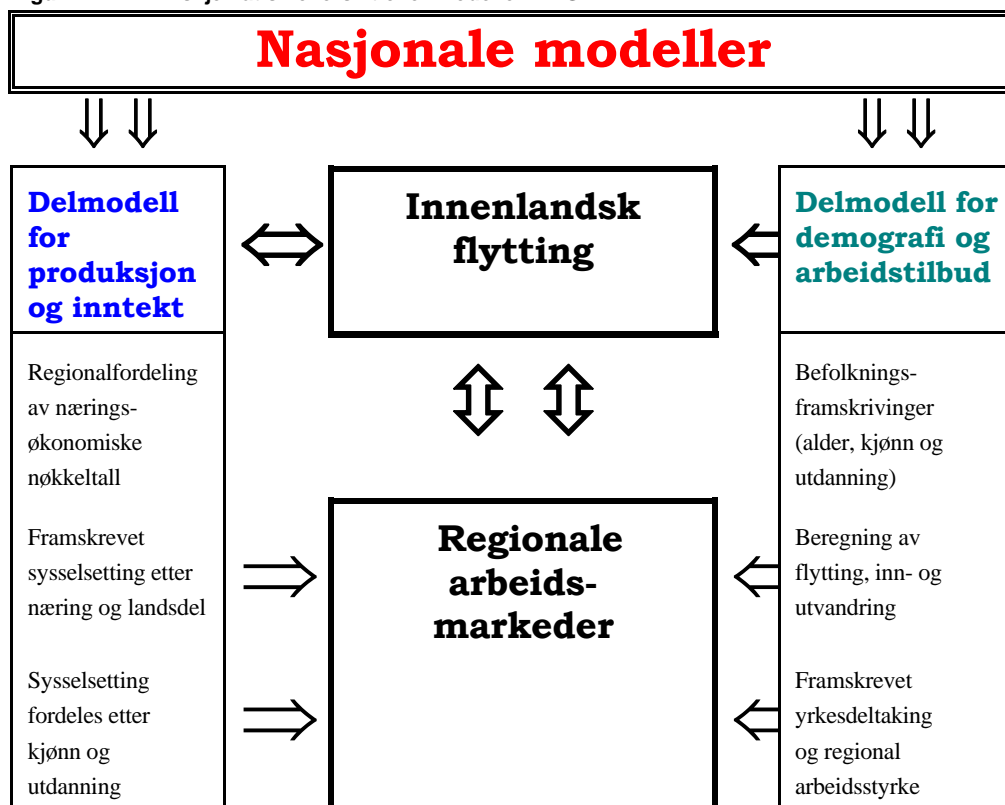
REGARD: Modell for regionale arbeidsmarkeder og demografi

Utviklingen på arbeidsmarkedet i de enkelte regioner er et resultat av samspillet mellom tilbuds- og etterspørselsforhold. På etterspørselssiden er næringsøkonomiske forskjeller avgjørende for den regionale utviklingen i produksjon og sysselsetting. På tilbudssiden påvirkes arbeidsstyrken hovedsakelig av demografiske faktorer og av yrkesdeltakelsen. Ettersom den regionale arbeidsmarkedsutviklingen er påvirket av mange forhold, er det hensiktsmessig med et analyseapparat som ser de ulike faktorene i sammenheng. Til dette formålet utviklet Statistisk sentralbyrå modellsystemet REGARD (se bl.a. Mohn, Stambøl og Sørensen (1994) og Stambøl, Stølen og Åvitsland (1998)). Ved hjelp av denne modellen er en i stand til å belyse implikasjonene av den makroøkonomiske utviklingen for produksjon, sysselsetting, investering, arbeidsstyrke og arbeidsledighet i den enkelte region. I tillegg kan modellapparatet benyttes til å

analysere virkninger på regional produksjon, sysselsetting og befolkningsutvikling av en omlegging i deler av den økonomiske politikken.

Figur A1 gir en skjematisk oversikt over modellsystemet som helhet. Det sentrale for beregningene med modellen REGARD er framskrivinger av sysselsetting og arbeidsstyrken i norske landsdeler. Disse to aspektene ivaretas av to delmodeller. Delmodellen for produksjon og inntekt beskriver etterspørselssiden av arbeidsmarkedet, mens faktorene bak arbeidstilbudet omfattes av delmodell for demografi, flytting og arbeidstilbud. De innenlandske flyttestrømmene beregnes i skjæringsflaten mellom de to delmodellene, ettersom flyttingene i REGARD avhenger både av den regionale sysselsettingen og av utviklingen i den regionale arbeidsstyrken. Både for arbeidsstyrken og for sysselsettingen ligger det nasjonale beregninger over og styrer utviklingen i modellens sentrale variabler for landet som helhet. De nasjonale beregningene hentes fra framskrivinger og analyser med de makroøkonomiske modellene KVARTS (se vedlegg over) og/eller MODAG (se bl.a. Boug og Dyvi (2008)) og MSG).

Figur A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD

Etter rasjonaliseringer og forenklinger på etterspørselsiden fungerer modellen etter hvert som en regional "top-down" modell, der anslag for sysselsetting, brutto-produkt og bruttoinvesteringer for hele landet fra nasjonale modeller som KVARTS, MODAG og MSG brytes ned til regionalt nivå ved hjelp av fordelingsnøkler hentet fra den til enhver tid siste versjonen av fylkesfordelt nasjonalregnskap (se blant annet statistisk sentralbyrå (2004)). Dette betyr at modellen ivaretar utviklingen i og betydningen av vridninger i næringssammensetningen for landet som helhet, noe som har vist seg å ha klare regionale implikasjoner. På den annen side ivaretar ikke modellen dynamikken i den regionale næringsspesifikke konkurransekomponenten, der de samme næringer utvikler seg ulikt i de forskjellige deler av landet. Sånn sett kan etterspørselsiden i modellen betraktes som del av en shift-share modell, der den næringsspesifikke strukturkomponenten (trendkomponenten) på nasjonalt nivå brytes ned på fylkesnivå gitt de til dels store forskjeller i næringssammensetning som eksisterer mellom hvert av fylkene.

Regionale kryssløp og regional produsentadferd i industrien, som tidligere inngikk i delmodell for produksjon og inntekt, er i nyere versjoner av modellen erstattet med tilsvarende forutsetninger som er å finne i de nasjonale modellene, slik at multiplikatoreffekter mellom næringer blir bestemt som et gjennomsnitt av det som er observert og modellert som summen over alle regioner i de nasjonale makromodellene.

Utgangspunktet for delmodell for demografi, flytting og arbeidstilbud er en demografisk framskrivning av befolkningen etter ettårig alder i den enkelte regionen ved hjelp av standardmetoder fra demografisk litteratur. Framskrivning av utdanning, yrkesdeltaking og innenlandsk flytting er konsentrert om den yrkesaktive delen av befolkningen.

De regionale befolkningsframskrivningene i REGARD deler den yrkesaktive delen av befolkningen inn i tre kategorier for utdanningsnivå: grunnskole, videregående utdanning og høyere utdanning. Utgangspunktet for framskrivningene av utdanning er resultater for landet som helhet ved hjelp av Statistisk sentralbyrås mikrosimuleringsmodell for arbeidsstyrke og utdanning, MOSART (Se bl.a. Fredriksen (1998)). Ved hjelp av MOSARTs framskrivninger har man konstruert regionale endringsrater for de utdanningsspesifikke befolkningsgruppene. De implementerte endringene er korrigert for regionale variasjoner som er observert i en basisperiode.

En beslektet framgangsmåte er anvendt for å modellere den regionale yrkesdeltakingen. Her er det arbeidskraftdelen i de nasjonale makromodellene som gir anslag for nasjonale yrkesprosenter. Disse viser hvor stor andel av den arbeidsføre befolkningen som er inkludert i arbeidsstyrken. I makromodellene avhenger yrkesprosentene blant annet av den realdisponible inntekten, samt av sosioøkonomiske faktorer som kjønn, ekteskapelig status og alder. Yrkesprosentene fra makromodellene blir kombinert med MOSARTs framskrivninger av utdanning for å beregne utdanningssammensetningen i arbeidsstyrken. De impliserte utdanningsspesifikke yrkesprosentene er i REGARD kombinert med regionale justeringsparametre som tar hensyn til den regionale variasjonen i yrkesdeltakingen på grunnlag av observasjoner fra en basisperiode. Dette gir regionale yrkesprosenter som er disaggregert over sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå. Når disse multipliseres med tilhørende befolkningsgrupper blir resultatet et anslag på den regionale arbeidsstyrken.

Flytteratene i REGARD beskriver hvor stor andel av befolkningen i en region som kan forventes å flytte til en bestemt annen region i løpet av et år. Total utflytting er dermed for hver region bestemt av utflyttingen til samtlige av de øvrige regionene, mens innflyttingen til en region er et resultat av det regionale utflyttingsmønsteret i de øvrige delene av landet. Flytteratene er også disaggregert etter kjønn, alder og utdanning. For å forklare innenlandske flyttebevegelser er det estimert sammenhenger mellom flytting og regional arbeidsmarkedssituasjon for personer i aldersintervallet 16 - 44 år (se blant annet Stambøl, Stølen og Åvitsland (2008) og Stambøl (1994, 2010)). Flyttemønsteret for resten av befolkningen antas upåvirket av arbeidsmarkedsforhold, og er derfor fastlagt gjennom *konstante* flytterater som observert i en basisperiode. Et mellomtilfelle gjelder imidlertid for flyttinger blant barn, som antas å stå i et bestemt forhold til flyttinger blant kvinner i alderen 25-44 år.

Før de estimerte flytteratene omtales må det sies noen ord om operasjonaliseringen av begrepet regional *arbeidsmarkedssituasjon*, som er den sentrale forklaringsvariabelen i flyttemodellen. Den sentrale hypotesen bak den estimerte flyttemodellen er at et stramt regionalt arbeidsmarked vil kunne medføre press på lønnsnivået i

regionen samtidig som sannsynligheten for arbeidsledige for å få arbeid vil stige. Dette vil, alt annet likt, medføre økning i innflyttingen. Regionale forskjeller i overskuddsetterspørselen etter arbeidskraft anses i tråd med dette som den viktigste drivkraften bak flyttebevegelsene. En regional arbeidsmarkedsindikator oppnås ved å sammenligne bostedssysselsettingen med arbeidsstyrken i den enkelte region. Forklaringsvariabelen for flyttinger mellom to regioner er forholdet mellom arbeidsmarkedsindikatoren i fra- og tilflyttingsregionen. Denne størrelsen refereres til som "det relative markedesleie" mellom de to regionene. Disse relative markedesleiene varierer med kjønn og utdanning, mens de antas uavhengige av alder.

For aldersgruppene er det tilpasset økonometriske sammenhenger mellom de relative markedesleiene og bruttoutflytting for samtlige kombinasjoner av fra- og tilflyttingsregioner. Disse flytteratene er disaggregert i henhold til sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanning. Flyttemodellen er med dette formulert som en interaksjonsmodell mellom alle par av regioner. Hovedårsaken til dette valget er at det ikke er uvesentlig for en regions inn- og utflytting hvilke av de øvrige regionale arbeidsmarkedene som endrer seg mest. Styrken med en slik dekomponeringsteknikk, er at endringene i flytteratene gjøres betinget av hvilke regionale arbeidsmarkeder som forventes å gi de største virkningene på hver regions flytterater. I REGARD blir arbeidsmarkedsindikatorne målt etter kvalifikasjoner både på etterspørsels- og tilbudssiden i arbeidsmarkedet. Som mål for kvalifikasjoner har vi som nevnt benyttet personenes høyeste fullførte utdanning. I tillegg har vi valgt å splitte opp arbeidsmarkedet etter kjønn. En utdanningsinndeling i kun tre utdanningsgrupper kan kanskje virke noe aggregert. På den annen side kan et for disaggregert arbeidsmarked føre til en undervurdering av substitusjonsvirkninger mellom de forskjellige delarbeidsmarkedene.

Flyttemodellen tar utgangspunkt i et enkelt individs beslutning om å flytte, der hvert individ gis muligheten til å velge en av modellens regioner som sin bostedsregion. Dette omfatter dermed også den regionen individet allerede er bosatt i. Hver av regionene har ulike egenskaper, her definert som ulike nivåer på "det relative markedesleie", som forventes å ha ulike virkninger på nytten ved å bli boende eller å flytte. Vi har valgt å benytte den multinomiske logit-modellen som sannsynlighetsmodell. Funksjonene gir uttrykk for hvor følsomme flytteratene er overfor endringer i eksogene variable, her gitt ved uttrykket "det relative markedesleie", og sosioøkonomiske kjennetegn som kjønn, alder og utdanningsnivå.

Estimeringene har gitt signifikante estimater på sammenhengen mellom flytteratene og de regionale arbeidsmarkedene for samtlige persongrupper og regionale interaksjoner som er benyttet. Slik modellen er formulert blir det en negativ sammenheng mellom endringer i bruttoutflyttingsratene mellom par av regioner og endringer i den relative arbeidsmarkedssituasjonen mellom de samme par av regioner. Denne sammenhengen har vært gjennomgående negativ for alle persongrupper og for alle regionale interaksjoner. Dette er dermed i samsvar med de hypoteser vi har stilt, at en relativ bedring i en regions arbeidsmarkedssituasjon vil føre til nedgang i tilbøyeligheten til å flytte ut, og at en tilsvarende relativ forverring i arbeidsmarkedssituasjonen vil føre til en tilsvarende økning i utflyttingstilbøyeligheten.

Undersøkelser foretatt i blant annet Stambøl (2005) bekrefter at sammenhengen mellom brutto utflytting fra de urbane og regionale arbeidsmarkedene og sysselsettingsutviklingen er sterkere negativt korrelert enn det tilsvarende sammenheng mellom sysselsettingsutvikling og brutto innflytting er positivt korrelert. Dette styrker modellens valg av brutto utflytting som den styrende flyttevariabel, mens innflyttingen til hver av regionene blir bestemt som summen av innflyttingen til hver av destinasjonene av den regionspesifikke interaktivt estimerte utflyttingen. Analyser

i Carlsen, Johansen og Stambøl (2013) dokumenterer ytterligere arbeidsmarkedets betydning for regionale flyttinger, at mens regionale forskjeller i arbeidsledighet minker med utdanningsnivået så øker flytteresponsen av regionale forskjeller i arbeidsledighet etter utdanningsnivå. Dette er i samsvar med de resultater vi tidligere har funnet under utviklingen av modellen REGARD.

Det som gjenstår er påvirkningen på den regionale befolkningsutviklingen fra internasjonale flyttebevegelser. Disse er så langt gitt en mer summarisk behandling. Utvandring fra de enkelte regionene er beregnet ved hjelp av konstante utvandringsrater etter kjønn og alder. Total innvandring til landet som helhet er en eksogen størrelse som fordeles ved hjelp av regionale andeler etter kjønn og alder på grunnlag av det observerte innvandringsmønsteret fra en basisperiode. Det er nå mulig å benytte nasjonale anslag på brutto innvandring fra den nasjonale modellen BEFINN, se bl.a. Tønnesen, Cappelen og Skjerpen (2014).

Det er også laget en modell som bryter framskrevne tall etter syv landsdeler ned til fylkesnivå fra delmodell for demografi og arbeidstilbud. Modellsystemet er dessuten formulert slik at det er mulig å trekke ut resultater fra enkeltdeler uten å foreta en total modellberegning.

En detaljert teknisk dokumentasjon av hele modellsystemet ble også gitt i Johansen (1997).

Figurregister

1.1. Bruttoprodukt og sysselsetting. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100.....	9
1.2. Eksport. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100	11
1.3. Gjennomsnittlige innskudds- og utlånsrenter i private banker og pengemarkedsrente. I prosent”	12
1.4. Konsum. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100	13
1.5. Bruttoprodukt i kraftforsyning. Sesongjusterte volumindekser. 2013 = 100.....	14
1.6. Bruttoinvesteringer i fast realkapital. Sesongjusterte volumindekser. 2013=100.....	14
1.7. BNP Fastlands-Norge. Avvik fra beregnet trend i prosent.....	15
3.1. Bruttoprodukt i primærnæringene. Volumindekser for hele landet. Årsgjennomsnitt. 2009=100	25
3.2. Sysselsatte personer i primærnæringene. Møre og Romsdal og landsgjennomsnitt Volumindekser. Årsgjennomsnitt. 2011-2016, 2013=100	25
3.3. Bruttoprodukt i industri og bergverk i hele landet og Møre og Romsdal Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100	27
3.4. Sysselsatte i industri og bergverk i hele landet og i Møre og Romsdal. Årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100.....	28
3.5. Fordeling av sysselsettingen i industrien i Møre og Romsdal i 2013 etter bosted	29
3.6. Bruttoinvesteringer i industri og bergverk. Landsgjennomsnitt Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100	30
3.7. Bruttoprodukt og sysselsetting i bygg- og anleggsvirksomhet. Landsgjennomsnitt. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100	32
3.8. Bruttoinvesteringer i bolig. Hele landet. Sesongjusterte volumindekser, 2011=100	32
3.9. Markedsrettet tjenesteyting. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100	34
3.10. Fordeling av sysselsettingen i tjenesteytende næringer i Møre og Romsdal i 2013 etter bosted	35
3.11. Offentlig forvaltning. Bruttoprodukt, sysselsetting og bruttoinvestering i Møre og Romsdal. Volumindekser, årsgjennomsnitt 2011-2016, 2013=100	36
A1. En skjematisk oversikt over modellen REGARD	51

Tabellregister

1.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2013-2017. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår	10
3.1. Igangsettingstillatelser for byggeprosjekter i 2014. Prosentvis endring fra året før	31
3.2. Endring i korttidsindikatorer i prosent fra samme periode året før	34
4.1. Befolkningen pr. 1.1 etter bostedsfylke. 1000 personer	41
4.2. Årlig endring i arbeidsstyrke, sysselsetting og arbeidsledighet i Møre og Romsdal. Antall personer etter bostedsfylke	42
4.3. Sysselsetting etter næring og arbeidsstedsfylke. Endring i prosent fra året før.....	44

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-9110-4 (trykt)
ISBN 978-82-537-9111-1 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

ISBN 978-82-537-9110-4

9 788253 791104

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway